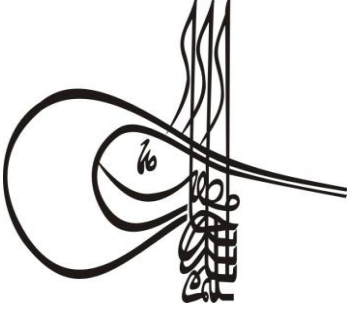

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8, p. 211-246

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11696>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

NECMETTİN ERBAKAN KİMLİK, SİYASET VE DIŞ POLİTİKA

*Ahmet Recai TEKİN**

“Zor bir yolda yürümek mecburiyetinde olan insanlar, yürümeye başlamadan önce, gönüllerinde ve zihinlerinde yürümek ve yol almak zorundadırlar”...

Prof. Dr. Necmettin Erbakan

ÖZET

Modern Türk siyaseti İttihat ve Terakki Partisi'nden tevarüs eden, egemen asker-sivil-bürokrat ve aydın sınıfın mutlak iktidarı üzerine inşa edilmişti. Türk modernleşmesinin dayandığı bu dinamikler; seküler bir alan inşa etmiş, inanç ve ahlaki tercihlerin siyasi bir aktör olmasına müsaade etmemiştir. İnanç ve ahlaki belirleyicilerin terbiyesi de bürokratik aygıtlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Türk siyasal hayatında süregelen çatışmaların temelinde bürokratik aşkincılığın yattığı söylenebilir. Ulus kimliğinin yönetilmesinde, ordu-milli irade bütünlüğü ile başlayan ve milli mücadelede halkla birlikte hareket edebilen bürokratik elit, sonrasında toplumsal değerlerle çatışan, halka rağmen halk için anlayışını benimsemiştir.

1970'lerde Kemalist paradigmanın yetersizliği Türk siyasetinde **Milli Görüş'ün** doğuşunu hızlandırmıştır. Dindar kimliğin toplumsal ve siyasal alandan ötekileştirildiği Kemalist ulus devlet sisteminde Milli Görüş hareketi, siyasal söylemi ile dindar kimliği ve kökleri arasında sıkışan bir durum sergilemiştir. Milli Görüş “yasakçı sınırlar” içinde siyasi meşruiyetini koruma ve mesajını topluma iletebilecek yeni dil ve “kavramlaştırmalar” ile siyasal alanda tezahür etmiştir. Bu kapsamda, Milli Görüş Hareketinin mimarı Necmettin Erbakan, siyasal söylem paradigması ile çok boyutluluk ve çeşitlilik içeren bir çizgi geliştirmiştir. Erbakan'ın siyasette kullandığı dil, ifade ve parti sloganları muğlak ve belirsiz söylemler olmaktan çok bir özne olarak milleti var eden kökleri referans almıştır. Bu çalışmada, Türk siyasi kimliğinin inşasında, “Yeniden Büyük Türkiye” ve “Yeni Bir Dünya” idealini Türk Dış Politikasında yön ve hedef olarak belirleyen, D-8'lerin (*Developing eights*) kurucusu Necmettin Erbakan'ın siyaset anlayışı, liderlik özellikleri birçok yönden analiz edilmeye çalışılarak, Erbakan'ın başbakanlığı dönemindeki dış politikası incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Necmettin Erbakan, Milli Görüş, Türk Dış Politikası, Kimlik, Siyaset, Liderlik, Adil Düzen, D-8

* ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, El-mek: arecaitekin@yahoo.com

NECMETTİN ERBAKAN
IDENTITY, POLITICS AND FOREIGN POLICY

“People having to walk on a hard path have to walk and proceed in their hearts and minds before starting to walk.”...

Prof. Dr. Necmettin Erbakan

ABSTRACT

Modern Turkish Politics was built upon the absolute power of dominant military-civil-bureaucrat and elite class that inherited from İttihat Terakki Partisi (Party of Union and Progress). These dynamics upon which Turkish modernization was based formed a secular field and did not allow faith and moral preferences to be a political actor. The training of faith and moral determinants was tried to be carried out over bureaucratic tools. In this sense, it is likely to say that bureaucratic transcendentalism lies in the basis of the ongoing conflicts in Turkish political life. In the administration of national identity, the sense of despite the public for the public starting with the army-national will unity and the bureaucratic elite moving together with the public in the war of independence after that conflicting with the national values was adopted.

The insufficiency of Kemalist paradigm in 1970s increased the emergence of Milli Görüş¹ in Turkish political life. In the Kemalist national state system where religious identity was marginalized from social and political arena, the movement of Milli Görüş exhibited a case getting stuck between the religious identity and his roots with a political discourse. Milli Görüş appeared in the political arena together with a new language and “conceptualization” that could protect its political legitimization and transmit its message to the community within “the repressive limits”. Within this content, the architect of Milli Görüş movement, Necmettin Erbakan, developed a line comprising a multi-dimensionality and versatility with his political discourse paradigm. The language, expressions and party slogans Erbakan used in politics had a reference to the roots forming a nation as a subject rather than vague and uncertain discourses. In the current study, the political sense and leadership characteristics of Necmettin Erbakan, who determined the ideal of “The Greater Turkey Once Again” and “A New World” in the construction of Turkish political identity as a direction and target in Turkish Foreign Policy, and also the founder of D-8s (Developing Eights), was analysed in a multi-purposed way and the foreign policy in the period of Erbakan’s prime ministry was investigated.

¹ “Milli Görüş”, as a concept, is not a racist and nationalist vision. It is a vision prioritizing haqq for the felicity of humanity. Milli Görüş was made up of three basic principles: 1. Being spiritual; not being opportunist and materialist and believing in afterlife. 2. Prioritizing haqq but not force. 3. Having a basis upon developing the soul individually not being the slave of the soul. For that reason, the order of Milli Görüş is a just order delivering the right of everyone not exploiting them. The path of Milli Görüş is a moderate one. It is the way of avoiding from ifrad and tafrid (extremism and negligence). The basis of Milli Görüş is love and affection and the purpose is the felicity of all humanity.

STRUCTURED ABSTRACT

Modern Turkish Politics was built upon the absolute power of dominant military-civil-bureaucrat and elite class that inherited from İttihat Terakki Partisi (Party of Union and Progress). Keeping the rural area in the centre, this structure took over the function of protecting a political mission continually rather than being a practitioner of politics. With the abolition of Caliphate, Turkey adopted policies suitable for its new identity and got away rapidly from the Islamic world. Turkish modernization in multi-party era both during and following World War II kept its structure which was perceived as westernization and non-religious position as a whole.

The theses on which Turkish modernization depend are as follows in short: with the revolutions having a basis on the insufficiency of Islam, Ottoman Turkish community must be secularized and a generation must be grown with an ideology of western culture. Mind must be kept out of the control of religion, religion must be made up of dogmas and a percept not allowing to a critical thinking must be dominant. Religion must only be peculiar to faith and moral issues and it must not be allowed in politics. Economic resources a political power must be formed in a way that they must be controlled by certain people and a new alignment must be realized with a change of identity at the state. In this way, Turkish revolution is a real cultural revolution. Institutions and departments were redesigned over the effect of cultural imperialism and a social transformation was aimed.

It is likely to say that bureaucratic transcendentalism lies in the basis of the ongoing conflicts in Turkish political life. The efforts of bureaucracy and intelligence to turn the temporary transcendentalist state into a bureaucratic permanent transcendentalist state lasted in the multi-party era between 1950 and 1980. The military coup attempts between the years 1960 and 1980 appeared in the form of the confrontational tensions between the right and left wing, not being able to democratize in politics, instability, and polarization and not being able to become civil. In the administration of national identity, the sense of despite the public for the public starting with the army-national will unity and the bureaucratic elite moving together with the public in the war of independence after that conflicting with the national values was adopted.

In the process of Turkish modernization, it was aimed to force a “westernization” in the sense of social engineering with western theses by ignoring one-thousand-year history. The thesis of “imaginary modernization” emerging the project of modernizing a non-modern community by institutionalizing the secular realities of modernization at one night aimed at building a society out of history over the relationship of affirmation or refusal of one party and one leader. In this period, the seeking for a political opposition by disturbed and suffered mass was getting increased because of the fact that Islam was regarded as out of system. Kemalist ideology presented the form of modern, secular belonging of the state to the community as “the European Identity”. With this structure isolating political differences, Turkey was in a new position where it could not replace a new ideology when Kemalist paradigm was insufficient in 1970s.

Turkish Studies

In this period, Milli Görüş emerged in Turkish politics as a different discourse from the ideologies of Westernization and Nationalism. In such an atmosphere, the coalition government of MSP (National Salvation Party) and CHP (Republican People's Party) set up at the end of the general elections in 1973 had a protective impact against political polarizations despite some basic discrepancies. At that time, political communication caused by coalition was also reflected upon bureaucratic reflexes. The coalition demands of MSP for religious services were regarded well in the community in spite of bureaucratic elites.

Milli Görüş parties faced Turkey realities which it regarded faith based political rights as "prohibitions". Milli Görüş movement exhibits a position which is stuck between its political discourse and its religious identity and roots. However, the differentiation of Milli Görüş parties in their discourses and identity is not in its core but comes out as new "conceptualizations" that could protect its legitimacy within "prohibitive limits" and convey its message to the community.

Political discourse paradigm of Necmettin Erbakan shows multi-dimension and variety. Socio-economic discourse power as well as religious and moral language comprise the core of the policies of parties. He developed a spiritualistic political language with his "Just Order" discourse by overcoming the reactions by large masses of community marginalizing religious tendencies in their identity section. Erbakan made a struggle for the acceptance of Islam as an "upper identity" in Turkish politics. In this way, while integrating systemic reactions to democratic system, he both reduced the anxiety of "inseparable unity" of the statesmen and made the religious and ethnic sensibilities be felt at the state politically. In this sense, he met the need for belonging on identity in a reasonable way.

The rhetoric, expressions and party slogans Erbakan used in politics refers to the bases generating a nation as a subject rather than being vague and ambiguous discourses. In the context of building up the social identities of the language, the discourses of Necmettin Erbakan corresponds to the characteristic, fair, independent, developmentalist and spiritualist social tradition based on political actions. In this sense, the discourses of Necmettin Erbakan have "guiding" and "targeting" characteristics both in domestic and foreign politics and social life. In a period when politics lost its transparency and degenerated in Turkey and in the world, he put forward the ideal of "moral honesty" and "spiritual purification". He took initiatives toward the public to have "justice in sharing" with the discourse of Just Order. With an emphasis on the Ottoman, he declared that "We are Muslims but we do not have to fight against the West, but we are different". In a period when Turkish-Kurdish brotherhood was harmed, he highlighted "Islamic brotherhood". He defended "a characteristic foreign policy" in international relations.

Out of a different Islamic sense which was adopted as a state politics and supported in certain limits by the state, promising more religious freedom to Muslim majority and conveying the religious freedom demands of the masses to political arena, Necmettin Erbakan was marginalized throughout his political life in the ascribed system and tried to be pushed out of the system. However, pushing out of the system

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

surprisingly made Erbakan and his parties stronger and repositioned them within the system.

The most important contribution of Necmettin Erbakan to politics was in his keeping the masses he represented within the limits of legitimacy and out of extremity in the system at a reasonable level by guiding politics-community relations. This impact was mostly on the removal of the pressure on basic human rights and political rights, the provision of state-people coalescence and deepening the democracy culture accepting “the marginalized other”. What made Erbakan different from others was that his parties were closed down, his freedom was limited and that he carried on his struggle depending on the supremacy of law without exceeding the legitimate limit despite the political prohibitions. The reformatory strong paradigm of Erbakan on the mistakes of the system makes an emphasis on the transformative effect of the society as a whole by “a community advising the haqq (the right)”.

He pointed out that the transformative potential of Milli Görüş / “Refah Partisi (Welfare Party) Rule” was firstly the potential of transforming central administration, in the second place, the potential of transforming the global system with D-8 (Developing Eight) project and the discourse of “A New World”, and thirdly the potential of transforming interest-based capital system through “pool system” and “balanced budget” applications in economy.

The western and status-quoist approach in Turkish foreign policy perceived the differences as a thread towards it and a problem of regime. The crisis of February 28 against Refah Partisi and Erbakan was forced by these circles. The D-8 project initiated by Erbakan as a different act from the western status quo brought about the debates of axis in foreign policy. In this sense, D-8 was perceived as a challenge to the global system. As a matter of fact, even though D-8s was a strong claim as an alternative to the global system, it would not be true to say that it has a purpose of challenge with a conflicting sense. D-8 was an organization focusing on economy and development that would provide a just and whole development on earth with the discourses of “not war but peace”, “not conflict but dialogue”, “not double standards but justice”, “not superiority but equality”, “not exploitation but just order”, “not pressure and dominance but human rights, freedom and democracy”. When it comes to D-60 and D-160 targets of Erbakan, it is likely to see that D-8s comprise the core of “A Just New World” in order not to allow all humanity to be exploited and to help them live in a humanly way.

The D-8 establishment led by Erbakan as a founder is a foundation constructed on intellectual and economic bases, which is able to play a great role in world peace and economic development of the member countries. It is a historical reality that the joint action with the same common target has always had a conclusion. However, it is a must that the aim determined by the leaders be turned into the purpose of the states as well. For that reason, two basic criteria in international affairs carried out on behalf of the state are of importance; the reason why the states come together and a strong common ground.

The political will and bureaucracy harmony is certainly a significant factor in the success for foreign policy. The leadership of Necmettin

Turkish Studies

Erbakan, the acting Prime Minister, in the Peace Operation in Cyprus in 1974 on decision making and the unity of army-politics, particularly with the Head of General Staff, Semih Sancar at that time, revealed itself and a crucial success and victory was achieved in Turkish Foreign Policy. However, founded by the Prime Minister Necmettin Erbakan in 1997, D-8 was precluded in a conjectural way and failed. Once the barriers are lifted, D-8s has a potential to be able to carry on its walk.

Erbakan put forward a new sense foreign policy and perspective in terms of Turkey both in intellectual and practical plans. Even though the Erbakan government developed vision policies against the western identity dream in Turkish foreign policy, his short ten-month power was not able to form an alternative structure for the sustainability. However, the fact that Refah Partisi had a long term changing potential in Turkish foreign policy and that Erbakan founded D-8s in a very short time and was able to activate the dynamics of Islamic world despite all their weaknesses made certain groups concerned. For the first time, Turkey followed a different path from her allies in foreign policy in NATO. In this period when national profits preceded to ideologies, the insistence of the western minded dynamic powers in Turkey over “the fact that no ideological compromise must be given for the sake of some economic gains” and their interventionist attitudes brought about the punishment of the public.

Necmettin Erbakan had vision leadership highlighted by his decisive and characteristic stand in foreign policy. He drew the direction of “A New Just World” by coming together with the leader and representatives of Muslim communities every year in order to set up an alternative unity with Islamic states. The views of Erbakan in foreign policy was in line with “Just Order” and “Milli Görüş” which was regarded as an anti-Western-Zionism movement and a symbol of standing against imperialism. Erbakan developed his policy over improving closer political relations with the neighbour countries with which Turkey has historical and cultural ties, protecting the rights of oppressed Muslim communities and of Turks outside Turkey. He was aiming at reconsidering Turkish nationalism which is the ideology of nation state depending on Ottoman-Islamic past in Turkish foreign policy and repositioning it in terms of Islamic identity, so reviving spiritual heritage. This consideration was echoed in close relations of Turkey.

He was against EU as there is an emphasis on the Christian unity in its founding principle and stood aloof from it since he thought that EU imposed destructive political, social and economic policies on Turkey which they see as the other, has never kept its promise and never been sincere. Nevertheless, he believed that respectability in civil and commercial relations must be preserved and carried on.

Erbakan pointed out that Turkey must have a strong military force and the relations with NATO in changing global politics must be redefined. NATO lost its feature of being a defence pact after 1990s particularly after September 11 and defined Islamic countries as a new target for NATO. Erbakan was the first leader to attract attention on the fact that imperialist west turned their enemy definition from red to green, and on the approaching danger for the Islamic countries.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

He proved with a great many projects and radical steps in foreign policy that he was not only an ideologist but also a good practitioner. Such quite radical ideas and projects as “Just Order”, “Heavy Industry”, “Islamic Union”, “Islamic United Nations”, and “Common Islamic Monetary Currency”, “Islamic Security Pact”, “A New World” that had been introduced from the first political days of Necmettin Erbakan onwards constitute the basic inspiration sources of the seeking for “The Greater Turkey Once Again” today.

In one year when the Government of Refah-Yol (the coalition between Refah Partisi (Welfare Party) and Doğru Yol Partisi (True Path Party)) was on the power, it did not take any other radical change in domestic and international politics except for D-8 difference. It did not initiate any new politics different from the earlier government in such issues as NATO membership that constitutes the basis of Turkish – American relations, institutional and political affairs like military cooperation, Arab-Israeli peace process and Iraq problem. On the other hand, it was known that the ideology of Refah Partisi had some potential factors likely to change the domestic and international policy of Turkey radically in the long term. These potential factors could be able to canalize the foreign policy of Turkey in particular to a regional and Islamic world centred axis in general sense.

One of the targets of the Refah -Yol government of PM Erbakan was to realize the relations with Iraq gradually. In this sense, an active and independent policy was followed in order to find a solution for the Northern Iraq problem and American Poised Hammer which was regarded as the source of terror in Northern Iraq and positioned in the region for the security of Israel was abolished.

D-8 initiative aimed at developing relations in such countries as Iran and Nigeria having some strains in their relations with the western countries. In this way, the integration of these countries could be integrated to international community. This case was not considered well by USA and Israel. The governments of these two countries opposed to the Islamic based politics of Refah Partisi such that in addition to the crypto messages coming from USA, Israeli President Weissman put an emphasis on secularism and was able to utter that Turkey must get rid of Refah Partisi at all costs with his words “Demirel is my close friend and I am sure that he will do his best to prevent it and the army will not stay silent, as well”. Some military groups having been influenced by foreign powers against Erbakan’s politics both developed their relations with Israel and also declared Iran as a terrorist country in different circles. The dose of domestic and international attempt increased gradually in order to force Erbakan to trouble in foreign policy.

On the other, it is not likely to say that Erbakan was willing to develop the relations with European Union and USA. The voices of those perceiving as an indication of instability increased and they started to hold demonstrations exceeding the limits of legitimacy. As a matter of fact, while Abdullah Gül, the state minister in the Refah Partisi cabinet, was giving good will messages over the relations with the USA in Washington, the Deputy President of General Staff, Çevik Bir was giving messages in the USA at the same date over the fact that the tie of Turkey

with the West would never be cut off and the stability in domestic and foreign would be obtained. These messages reminded us the former military coups by Turkish Armed Forces taking over the administration of the governments causing instability with the West. In this sense, the unit made up of “Western Study Group” started to give briefings for various occupational groups in order to make the Refah – Yol Government down and driving tanks in Sincan, the central town of Ankara, was defined as “wheel balancing”.

The purpose of a post-modern coup against a legitimate and successful government was to provide the sustainability of Turkish – American relations and the role of Turkey within the alliance of the West and preserving the status quo. Erbakan considered this process as a game of global imperialism and Zionism over Turkey. Within this perspective, the USA and the West supported certain domestic powers in cooperation in order to cause some strains and polarizations that would tighten the ability of Erbakan Government to act.

Erbakan was a leader eliminating such dualism as right and left wing in politics, challenging the mistakes of current system, bringing applicable alternatives, so regarded as the other of the system. For that reason, western elite groups regarded Erbakan as a handicap for themselves. His religious devotedness, economic development, rapidly industrialization and his actions and discourses on international political affairs did not match up with the interests of the elitist groups both in Turkey and in the world. His closed parties, political prohibitions was not able to divert him from his path. As these coarse applications did not yield result, different projects and prohibition were started to push Erbakan out of politics.

According to Necmettin Erbakan, Milli Görüş is a spiritual, intellectual and action movement prioritizing haqq, preserving peace, protecting the rights of humans, refusing racism, defending religious freedom in perfect sense, determining basic principles in every fielding ranging from economy to defence, from industry to education, from science and technology to law, from municipal affairs to civil community, refusing being slave to human being, uprising the injustice in income distribution, standing against any kind of exploitation, demanding the rights and justice for everyone, pulling Turkey into its origin just like a towing boat. In this design of “Milli Görüş”, Turkey had a characteristic of being the only potential leader to Islamic world. With Milli Görüş the principles of which he determined as a political action, Erbakan presents to Turkey and all humanity the ideal of “The Greater Turkey Once Again” and “A New World”.

Leaders are evaluated with what they left behind. Walking in front of the community as a period, leaders are perceived better after their demise. Their identity walks around us. Their communal belongings sometimes emerge in an unexpected time and regulates the system. Guiding the Turkish politics, Necmettin Erbakan, the leader of Milli Görüş, has a feature of being one of the leaders to be talked about the most in the future just like today with his wise charismatic leadership, politics and ideas.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

Keywords: Necmettin Erbakan, Milli Görüş, Turkish Foreign Policy, Identity, Politics, Leadership, Just Order, D-8

Giriş

Milli Görüş hareketinin lideri Necmettin Erbakan'ın Başbakan olduğu 1996 Refah Partisi-Doğru Yol Partisi Koalisyon Hükümetinde birincil aktör olarak Türkiye'nin siyasetine ve dış politikasına etkileri kimlik tartışmaları ekseninde ele alınmıştır. Çalışmamızda, Necmettin Erbakan'ın inancı, siyaseti, kişiliği, düşünce yapısı olaylar karşısındaki tutum ve davranışları, ve liderlik özelliklerinin karar süreçlerine etkisi, iç ve dış siyasetteki farklılıkların aktörler tarafından nasıl algılandığı ve ne tür ilişkiler ve sonuçlar doğurduğunu analiz etmeye çalıştık. Bu çerçevede kimlik ve değere dayalı siyasetin tarihi müktesebatı karşısında Osmanlıdan tevarüs eden devlet geleneğinin ve kimlik kalıplarının Cumhuriyetle büründüğü siyasal kodlar; ulus devlet, seküler toplum dönüşümü, tek parti iktidarı ve Kemalizmin ideolojik refleksleri siyaset üzerinde belirleyici olmuştur. Bu dönemde ideolojik bürokratik aşkın yönetime karşı, toplumsal kimliğin baskın dışa vurumu şeklinde tezahür eden İslami kesimin örgütlü muhalefeti ve davranışları incelenmiştir. Bu çerçevede çok partili hayata geçişle birlikte dindar kimliğe sahip geniş kitlelerin muhalefeti, Cumhuriyetle birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, sonrasında ise Milli Görüş partileri ile temayüz etmişti. Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi ekseninde Milli Görüş'ün fikri temelleri ele alınmış, dindar toplumsal muhalefetin, iç ve dış siyasette dönüştürücü etkileri bakımından Necmettin Erbakan'ın söylem ve liderliği ile Türk Dış Politikasına etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de İslam, İslamcılık ve siyaset konuları tarihi süreç içerisinde ele alınarak incelenmiştir. Erbakan'ın Türk siyasi hayatına kattığı, “Milli Görüş”, “Adil Düzen”, “Yeniden Büyük Türkiye”, “Yeni Bir Dünya” kavram ve söylemlerin yanı sıra, toplumu yakından ilgilendiren, demokrasi, laiklik, devlet ve siyaset konularındaki görüşleri, bürokratik ilişkileri ayrıca değerlendirilmeye çalışılmıştır. Devletin örgütleniş biçimi, bürokratik gelenek ve İslamcılık konuları tarihsel perspektifle Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal düşünce, kimlik yapısı ve davranışlar çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Erbakan ve Liderlik konusu, genel liderlik kuramları içerisinde iç ve dış siyasetteki karar ve davranışlara etkileri bağlamında makalenin genelinde yayılmış olarak görülecektir. Erbakan “Yeni Bir Dünya” ve “Adil Düzen” söylemleriyle Türk Dış Politikasında küresel sistem eleştirisini ortaya koyarak, dünya siyasetinde ve devletlerarası ilişkilerde Siyonizm karşıtı ve antiemperyalist bir tutum sergilemiştir. Erbakan'ın dış politikasını belirleyici faktörler olarak “Şahsiyetli dış politika”, “uydu değil, lider ülke Türkiye” söylemleri yanında, uluslararası bir örgüt olarak D-8'lerin kuruluşunu gerçekleştirmesi dış politikada tam bağımsız karar alabilen bir Türkiye hedefini ortaya koyar. Bu süreçte Necmettin Erbakan'ın Türk dış politikasına gerek fikri planda gerekse uygulamada getirmiş olduğu söylem ve anlayış farklılıkları, Türkiye açısından yeni bir dış politika perspektifi ortaya koymuştur.

Bürokratik Gelenek ve İslami Siyaset

Weberci anlayışla devlet, meşru fiziksel güç kullanımı tekeline sahip siyasi bir kurum olarak seçimle iş başına gelmiş hükümetler tarafından “ele geçirilecek” ve belirli amaçlar için kullanılacak ve kendi haline bırakıldığında da tarafsız olarak faaliyette bulunacak bir araç (Heper, 2012, 22) olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de devlet geleneğini kuruluşundan itibaren baskıcı bürokratik yönetim

temsil edilmiştir. Bu gelenek, Cumhuriyet öncesi dönemde İttihat ve Terakki'den² tevarüs eden egemen asker-sivil-bürokrat-aydın hareketiydi. Devletçi seçkinler, bürokrat-aydın sınıfın mutlak iktidarı (Berzeg, 2000, 165) üzerine modern Türk siyasetini inşa etmek istemişlerdi. Tanzimat döneminde merkezi iktidarı kullanan taşradan kopuk, seçkin aydınlar gibi Cumhuriyet Halk Fırkası da ana unsurunu oluşturan asker ve sivil bürokratlar yanında, eşrafı (yerel seçkin) ve uyumlu ulemayı (dinsel seçkin) bünyesinde barındırıyordu. Bu yapı taşıyı merkezin denetiminde tutuluyordu. Kurtuluş Savaşı sonrası I.TBMM'de bu kopukluk duygusu II. Grup adıyla örgütlenen taşra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı oluşturacaktır. (Güngör, 2001, 32-33) 1950'de çok partili hayata geçişle birlikte seçilmiş siyasal alanla bürokratik egemen sınıf ayrışması belirgin hale gelmeye başladı. Her ne kadar kendi siyasi seçkinlerini ve bürokratlarını oluşturma girişimi çok partili süreçte de devam etmiş olsa da 1970'lerde Türkiye Kemalist paradigmanın yetersiz kaldığı, yerine başka bir görüş ikame edemediği yeni bir konuma gelmişti (Heper, 156). Bu dönemde ulus kimlik inşasında "Batıcılık" ve "Milliyetçilik" birbirine zıt iki eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Ulusçuluk anlayışının anti-Kemalist yönleri girmesi, devletçiliğin başarısızlıkları neticesinde din-devlet ayrımı sorunları ırkçılık ya da mukaddesatçılık ekseninde Fransız Laisizmi modeline göre anlaşılmıştır. Türk toplumunun geleneksel din-devlet anlayışı ile ilişkisi olmayan uydurma bir "layiklik" aydın din adamı görüşü getirilmiş, devletçilik siyasetinin yerine Batı kapitalizmi çıkarları hizmetinde yerli kompradorluk (Berkes, 1975, 284-285) hakim olmuştur.

Tanzimat'la birlikte bağımsız modernleşme programını uygulamayı hedefleyen laik bir eğitim almış egemen bürokratik gelenek otoriter bir devlet kimliği yapısını öngörüyordu (Türküne, 2003, 48) Osmanlı devlet kimliği çoğulcu olmasına ve enerjisini dış dünyaya teksif etmesine karşın, modern Türkiye Cumhuriyeti üniterizmi tercih etmiş, tek devlet, tek millet sloganını hayata geçirmek ve mevcut toplumsal farklılıklardan kurtulabilmek için Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gücünü içerde harcamış, dış politikada sırf bu yüzden ciddi sıkıntılara maruz kalmıştır. Kimlik konusunda içerden birilerini "ötekiler" olarak tanımlamak suretiyle devleti sürekli dış düşman yanında iç düşman fobisiyle de yaşamak zorunda bırakmıştır. Farklı kimlikleri bizzat kendi varlığına yönelmiş bir tehdit olarak algılayan Türkiye batılılaşmayı Türk devletinin iç ve dış politikasının vazgeçilmez bir ilkesi haline getirmiştir (Çalış, 2001, 29). "Devlet idaresinin sınırlı bir elit tarafından yerine getirilmesi gereğine inanan ve Tanzimatla şekillenen bürokratik gelenek, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde de egemenliğini korumuştur. 1970'li yıllara kadar kendi dışında gelişen toplumsal güçlerle mücadele içindeki bürokratik eliti bürokrasiden farklılaştıran temel unsur, siyaset uygulayıcısı olmaktan çok siyaset yapan bir aygıt olmasıdır. Heper bu durumu Türk bürokrasisinin başından beri biçimsel değil, değersel bir rasyonaliteye sahip olması biçiminde değerlendirmiştir. Yani bürokrasi sürekli olarak bir siyasi misyonun koruyucusu olma işlevini üstlenmiş bulunmaktadır" (Türküne, 2003, 248).

Tanzimat'tan başlamak üzere I. ve II. Meşrutiyet, günümüz Türkiye'sinin temel düşünce akımlarının ortaya çıkmasını sağlayan önemli bir dönüm noktasıdır. Kapitalizm, sosyalizm, İslamcılık, korporatizm, Batıcılık, Türkçülük, Tesanütçülük basın yayın yoluyla kamuoyunu oluşturmuştur. II. Abdülhamid döneminde³ İslam'a açılım sağlayan politikalar düşünce düzeyinde

² "1907'de İkinci Osmanlı Liberalleri Kongresi'nde birleşik cephe oluşturmak için yeni bir girişim yapanlar Ermeni ihtilalcileri oldu. 1905-1907 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir yer altı örgütü oluşturuldu. Ağırılık merkezi Makedonya'daki Üçüncü Ordu olan bu hareket amaçlarına ulaşmak için Padişah idaresine karşı şiddet kullanmaya hazır... böylece önce Genç Osmanlıların sonra da çeşitli Jön Türk gruplarının uğrunda yarım yüzyıldır mücadele ettikleri idealleri gerçekleştiren ülke içindeki bu yer altı örgütü oldu". (Zürcher, 1987, 41)

³ Yusuf Akçura'ya göre, "Osmanlı milliyeti siyasetinin başarısızlığı üzerine İslamiyet politikası meydan aldı. Avrupalıların Panislamizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlılıktan yani Osmanlı milleti teşkili siyasetine kısmen iştirak eden fırkadan doğdu. Evveleri en ziyade vatan ve Osmanlılık yani vatanda meskun bilcümle halktan mürekkep bir

daha çok II. Meşruiyet döneminde gelişme göstermiştir. İslamcılık, 31 Mart Olayı ile bir sarsıntı geçirmişse de siyasal İslam'ı savunan ilmiye sınıfı siyasal yaşamdaki ağırlıklı gücünü hiçbir zaman yitirmemiştir. İslamcılık Her siyasal gelişmede etkili rol oynamış, siyasetle din bütünleşmiştir (Toprak, 1995, v-vi)

Türk modernleşme sistemini devlet ilk defa 19. Yüzyıl başlarında II. Mahmut zamanında dizayn etti. Sultan II. Abdülhamit'in de bir modernleşme projesi vardı. Bu iki proje İslam modernleşme projesini destekliyordu. Türk modernleşme sistemi yukarıdan aşağıya devletin imkanlarını kullanarak toplumu batılılaştırarak modernleşmeyi hedeflerken, diğeri (II. Abdülhamit) ise sosyal güçleri harekete geçirerek toplumun kültürel formatını koruyarak ve demokratik bir katılım sağlayarak bunu yapmayı öngörüyordu. II. Dünya Savaşı ile Türk Modernleşmesinin üç sac ayağından biri asker ve sivil bürokratların karar vermesi, ikincisi modernleşmenin bir batılılaşma olarak anlaşılması ve Türkiye'nin topyekûn batılılaşması, üçüncüsü ise modernleşmenin din dışı algılanmasıdır (Bulaç, 2001, 114-115) Türk siyasi hayatında farklılaşan bu yaklaşımlar dönemin siyasal parametrelerini ve günümüzdeki İslam temelli bir siyasi hareketin doğuşunu anlamak bakımından önemlidir.

Batı emperyalizmi karşısında Türk ve İslam düşünürlerinden İslamcı aydınlar (Kuran, 2007, 41-49) göre İmparatorluğun zayıflamasının sebebi İslami esaslardan ayrılmış olması idi. İslam dini fen ve terakkinin icaplarına uyabilirdi; doğurmuş olduğu çeşitli medeniyetler bu yaratıcılığına bir delildi. İslamcı kesim Kur'an'da toplumsal hayatı her seviyede düzenleyebilecek hükümlerin bulunduğu inaniyorlardı. Batı'dan yalnızca tekniğin alınmasına razı oluyorlar, Batı'nın kültürel, dini ve toplumsal fikirlerini ise İslam'a ait fikirlerden aşağı bularak bunlara şiddetle karşı koyuyorlardı. İmparatorluğu kalkındırmanın biricik yolunu Müslümanlığın ilk esas akidesine dönmekte buluyorlardı. Bununla birlikte Müslümanlığın evrenselliğine inanmış insanlar olarak da dar bir manada milli bir toplumu amaç edinen Türkçülüğe de karşı vaziyet alıyorlardı (Karpas, 1967, 24). Tanzimatla başlayan radikal batılılaşma süreci sonunda toplumda giderek artan moral bir bunalımın varlığı gözleniyordu. İslamcılara göre bu bunalımın kaynağı dinin birey üzerindeki etkisinin zayıflaması, hayatın giderek dinin dışına çekilmesi idi. Bunun sebebi de İslamiyet'in gereğince anlaşılmasından dolayı medreselerin fonksiyonlarını yapamaz hale gelmesi ve okullarda İslam'ın yüksek ahlaki değerleriyle örülmüş bir eğitimin verilememesi idi. İslamcılara göre, mekteplerden çıkanlar ve bunların yetiştirdiği muallimler, Batı'nın müspet ve faydalı bilgilerini değil, kötülüklerine, İslamiyet'e ters düşen değerlerine sahip olmaktadır (Kafadar, 1997, 209).

Soğuk savaş döneminin uluslararası kutuplaşma sürecinde Sovyetlere karşı Batı dünyasının farklı enstrümanları devreye sokmak adına gevşettiği siyasal ortamda çok partili hayata geçişle birlikte filizlenen İslami hareketler siyasi partiler şeklinde örgütlenmeye başladılar.

1961 Anayasası döneminde (1980'e kadar) siyasal hayatın temel özellikleri, birbirleriyle örtüşen ya da çelişen dört ana noktada tezahür ediyordu: Demokratikleşme, istikrarsızlık, kutuplaşma ve sivilleşememe. Demokratikleşme sivil toplumun güçlenmesinde ve siyasal hayatın çeşitlenmesinde kendini göstermiştir. Bu dönemde istikrarsızlığın iki ana göstergesi vardı. Karma hükümetler olgusu ve askeri müdahale girişimleri ve yarı-askeri ya da askeri rejimlerin doğması radikal sağ ve radikal sol uçların çatışması sonucu gerilimler kutuplaşma olarak yönetim ve sosyal tabakalara yansımıştır. Çok partili hayata geçiş sürecinde darbeler ve yarı askeri ya da askeri rejimlerin ortaya çıkışı istikrarsızlık ve sivilleşememenin hem göstergeleri hem de sonuçları olmuştur (Tanör, 2000, 400-407). Demokratik bir sistemde farklılıkların temsili görevini yürüten siyasi

Osmanlılık nidalarıyla işe başlayan Genç Osmanlı aydınlarının ve siyasetçilerinin bir çoğunun duruş noktası "İslamiyet" oldu". Sultan Abdülhamit ve Genç Osmanlıların Hristiyan Avrupa'ya karşı benzer duruşları için bkz. (Akçura, 2005, 38-41)

partiler, baskıcı bir sistemde farklılıklar üzerinde bir baskı aracına dönüşebilmektedir (Türköne, 2003,255). Türkiye’de ilk çok partili demokratik hayata geçişin simgesi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın 1925 yılında kapatılmasıyla başlayan süreç, Serbest Cumhuriyet Fırkası 1930, Demokrat Parti 1960, Milli Nizam Partisi 1971, Milli Selamet Partisi 1980, Refah Partisi 1998, Fazilet Partisinin 2001’de kapatılması bir ana eksen olarak devam etmiştir. Çoğu kez parti kapatmalar Türk siyasi tarihinde bürokratik devlet geleneğini temsil eden merkez partilerin rakiplerini siyasal tasfiye yoluyla iktidarlarını koruma aracı olarak tezahür etmiştir.

Bir siyasi partinin asıl kimliği, kimliğini ona veren belge, söylev ve eylemleridir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından Fazilet partisine kadar olan çizgide kahir ekseriyetin kapatma gerekçesi inkılaplara karşı bir hareket olarak algılanmasıdır. Bunun en temel sebebi geleneksel ve tarihi kurumların bir gecede kaldırılmasından hoşnutsuz geniş kitlelerin muhalefetten beklentileri ve muhalefetin iktidar karşıtı söylemlerde halkın sözcülüğünü üstlenmeleridir (Yeşil, 2002, 7).

1950’lere kadar tek parti yönetimi idaresinde olan Türkiye, toplumsal dönüştürme-modernleştirme (çağdaştırma) siyaseti ve uygulamalarında Tek Adam (Ebedi Şef) Atatürk inkılapları ile, İkinci Adam (Milli Şef) İnönü’nün inkılapları koruma anlayışına bağlı merkezîyetçi-laik politikalarıyla yönetilmiştir. Başlangıçta ordu-milli irade bütünlüğü ile başlayan milli mücadele ile halkla doğrudan tanışan ve birlikte hareket edebilen bürokratik elit, sonrasında halka rağmen halk için anlayışını benimsemiştir (Yeşil, 2002, 21-29).

Bu dönemde, halka rağmen halk için anlayışına destek veren, teşkilatsız ve belirsiz bir kitleyi temsil eden aydınlar zümresi ise bütüncül ahlaki prensiplerden uzak (Ülken, 1999, 38) “halkçılık” adına hürriyetin gasp edildiği ve dinin sosyal alandan dışlandığı bir siyasetin savunusu içinde olmuşlardır. Gerçekte ise halkçılık Ülken’e göre, halka inmeyi, halkı yükseltmek için halka rehber olabilecek vasıflara sahip olmayı, onlara ahlaki ve fiili alanda örnek olmayı, halkı sevmeyi ve halk tarafından sevilmeyi gerektirir.

Türk ulus kimliğinin inşasında İslam’ın devlet yönetiminde sistem dışı görülmesi, çoğunluğu oluşturan Müslüman inanç ve kimliğine sahip vatandaşların da devlet yönetiminden uzaklaştırılmasını gerektiriyordu. Ohio Üniversitesinde Milli Selamet Partisi (*“Politics in İslam, National Salvation Party, in Turkey” Ohio University*) üzerine yapılmış bir çalışmada Türk devrimi ve İslami oluşumlarla ilgili şu tespitler yapılmaktadır: “İslam’ın yetersizliği üzerine kurulu devrimlerle Osmanlı Türk toplumu sekülerize edilmeli ve batı kültürüne sahip bir nesil yetiştirilmeli, akıl dinin kontrolünden çıkarılmalı, din dogmalardan⁴ oluşmalı ve tenkitçi düşünceye yer vermez anlayışı hakim olmalıdır. Din sadece inanç ve ahlaki alanlara mahsus kılınmalı, siyasi alanda asla fırsat verilmemelidir. Ekonomik kaynak ve siyasi güç belli kişilerin elinde olacak şekilde biçimlendirilmelidir. Kimlik değişimi ile yeni bir yönlendirme gerçekleştirilmelidir.” Bu yönüyle Türk devrimi gerçek manada bir kültür devrimidir (Tekir, 2009). Kültür emperyalizminden etkilenmiş toplumsal dönüşümü hedefliyordu. Bu maksatla kurum ve kuruluşlar yeniden dizayn ediliyordu. Taner Timur’a göre Türk Devrimi İslam’la resmi ve popüler olmak üzere iki alanda karşılaşmıştır: Halife Sultan’ın temsil ettiği İslam ve çeşitli tarikatların temsil ettiği İslam, Türk Devrimi her iki alanda da radikal çözümler aramıştır. Bir taraftan Hilafet ilga edilmiş, din Diyanet İşleri Reisliği’nin kurulması ile devlete bağlanarak bir kamu görevi halinde örgütlenmiştir. Diğer taraftan, tekkeler ve zaviyeler kapatılarak İslam’ın popüler toplumsal temeli sarsılmak istenmiştir. 1924 Anayasası’nda muhafaza edilen ve devletin resmi dininin İslam olduğunu belirten hüküm de

⁴ İslam dogmatik bir din değildir. Kur’an nass’lardan oluşur ve tefsir edilir. Ali Bulaç’a (2009) göre nas ile dogma arasında 3 fark vardır. Birincisi, lafız ve hükümdür. Kur’an teville ve farklı yorumlara açıktır. Birden fazla okuması olabilir. İkincisi, dogma yanılmaz bir “Baba”nın ortaya koyduğu hükümdür, yazıdır. Akli yoruma ve içtihadı açık değildir, tartışma dışıdır. Üçüncü olarak, Nasslar birbiriyle çelişmez, Kur’an ayetleri ile sünnet ve hadisler çelişmez fakat dogmalar çatışır. Sonra gelen “Baba” Tanrı ve din adına konuştuğu için çatışır ve çelişir. Nass İslam’a aittir, dogma Hristiyanlığa aittir.

1928’de bir anayasa değişikliği ile kaldırılmış ve laiklik ibaresi konulmuştur (Timur, 1971, 146). Türk modernleşmesi tarihle kurduğu ilişkiyi döngüsel değil hep ileriye giden, tarihle ilişkiyi eksik, geçmiş ve aşılmış kabul eden ve reddi miras yapan, tüm insanlığı tek ilerleme çizgisi içerisinde gören, geçmişten ve tarihten kopma anlamına gelen modernist ilerleme anlayışında yukarıdan aşağıya bir değişim öngörülmüştü. Türk modernleşme sürecinde birinci meclisi lağveden ve ikinci meclisi kuran kadronun kısa sürede toplumu modernleştirici adımlar atması, batıcı ve Türkçü tezin hakim olduğu sıfırdan bir modernlik projesi, bin yıllık bir tarihi yok saymakla birlikte toplumsal mühendislik anlamına gelebilecek batılılaşma ve hegemonya ile gelen, Avrupa’nın dayattığı, metazorik bakışla toplumu modernliğin kabulüne baskısı sözkonusudur. Bir gecede modernliğin seküler hakikatlerini kurumsallaştırılarak, modern olmayan bir toplumun modernleştirilmesi projesini ortaya çıkaran “hayali modernleşme” (Yıldırım, 2005, 28-31) tezi tek partinin, tek liderin, tek bir kabul ve red ilişkisi üzerinden tarih dışı bir toplum inşasını hedeflemişti. Modernlik karşıtı geleneği ve tarihi mirası “din” olarak gören “ilerlemeci” anlayış, derin bir yoksulluk ve eşitsizlik doğuran, Batı-dışı toplumları kendi özüne yabancılaştıran egemenlik tahakkümüne dayanıyordu. Heper, (2012, 198) bürokratik entelijansiyanın Atatürk’ün geçici aşkın devletini bürokratik aşkın devlete dönüştürme çabalarının sonucu olarak 1950 çok partili hayata geçişten 1970’lerin sonuna kadar Türkiye’nin siyasal hayatında süren çatışmaların temelinde bürokratik aşkıncılığın yanı sıra toplum kesimlerinin rolünün de ele alınması gerektiğini vurgular. Bu süreçte Türkiye’nin siyasal hayatındaki bariz kutuplaşma emareleri, devlet ve devlet-karşıtı seçkinler arasındaki kültürel bölünme, ülkenin ciddi bir siyasal kriz ile karşı karşıya geldiği durumlarda bile milli koalisyon ihtimalini imkânsız kılmaktaydı. İrrasyonel boyutlara sahip bir durumun hüküm sürdüğü siyasal hayat iki büyük parti olan CHP ve DP/AP çizgisinde özgün ideolojik farklılaşmadan kaynaklanıyordu. Dönemin siyasi temsilleri devlet otoritesinin karşılaştığı tehditlere ve sorunlara etkin biçimde çözüm üretme ve uzlaşma kabiliyetini yitirmişlerdi. Tahayyül gücünü yok eden ihanet fenomeni üzerine oturtulmuş, alternatifsizliği fazilet olarak gören, siyasetten felsefeye kadar her alanın kuşatıldığı, normal ötesi bir geçmiş icadı ve tahayyül gücünün, rasyonalite adına özellikle inkârı ve var olanın değersizleştirilip geçmişe adak olarak sunulduğu ya da geçmişin bugüne kurban edildiği bir ortamda kolektif belleğe kazınmış ve fakat silinmek istenen (Çalış, 2015, 7-8) maneviyatçı toplumsal hafıza siyasal alanda temayüz ediyordu.

Tarihin ve manevi değerlerin sistem içinde marjinalleştirilmesi, baskı ve yasaklarla toplumsal kimliğin dönüştürülmesi çabaları devlet alanının aksine sosyal alanda arzu edilen dönüşümü sağlayamamıştı. Siyasal ideolojik temsillerin ötesinde sağ ve sol kutupların geniş tabanları İslam’ın siyasal temsildeki hak ve maneviyat söylemlerinden ziyadesiyle etkilenmekteydi. Siyasette ideolojik çatışma dilinin yerine toplumda inanç karşılığı olan İslami motiflerle süslenmiş maneviyatçı bir dilin kullanılması Erbakan’ı ve kurucusu olduğu Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerini diğer partilerden farklı kılıyordu. Tek parti döneminden sonra Türk siyaseti sağ ve sol kutuplaşma ile bir kısıpaca sokulmuştur. DP’nin kapatılması ve 27 Mayıs darbe süreci ülke meselelerini çözümsüz bırakmakla birlikte CHP’ye yeni bir siyasal iktidar sağlamıştır. 1970’lerden itibaren CHP’nin ortanın soluyla başlayıp, tarihle barışma adına⁵ kullandığı referansların ve sembollerin giderek arttığı gözlenmektedir.

Böyle bir atmosferde 1973 genel seçimleri sonucunda teşekkül eden MSP-CHP koalisyon hükümeti bir takım temel esaslardaki farklılıklara rağmen siyasal kutuplaşmaları önleyici bir etki doğurmuştur. Koalisyonun doğurduğu siyasal iletişim bürokratik reflekslere de yansımıştır. Her ne

⁵ Sol siyaset tarihle barışma adına, bir dönem Şeyh Edebalı/Osman Gazi vasiyeti (Çalış, 2015, 77), başörtüsünü devlette sorun olarak görmeme eğilimi, konuşma metinlerinde ayet ve hadislerle referanslarda bulunması, tarihle barışmak adına CHP’nin kullandığı dil ve sembollerin siyasal alanda, toplumda büyük karşılığı olan, inanç ve kültürel değerlere sahip geniş kitleye yönelik reel politığın bir söylem değişikliği olarak okunabilir.

kadar **MSP**'nin dini hizmetlere yönelik koalisyon talepleri bürokratik seçkinlerde rahatsızlık doğursa da bunlar toplumsal çoğunlukta karşılık bulan taleplerdir.

Şerif Mardin'e göre, 1940'lı yıllardan beri Atatürk devri laikliğini yumuşatmaya çalışan eğilimlere İslamcılık demek mümkün değildir. Çok partili hayatımızda böyle bir yumuşamayı destekleyen Millet Partisi için İslamcı denemez. Hatta ona göre, 1970'den itibaren daha açıkça İslamcı bir mahiyet taşıyan MSP gibi partileri İslamcılık akımının bir parçası olarak görmek kolay değildir. Mardin bunun sebebini MSP gibi bir partinin ideolojisinin İslami felsefeden çok, batı kültürünün Türkiye'ye geçmesine karşı alınacak pratik tedbirlerde (Mardin, 1997, 35) arar. Mardin bir sosyolog siyaset kuramı üzerinden "İslami nizamı" kurmaya çalışan kuramcılar ve İslam felsefesine dayalı olmayan içeriğiyle MSP'yi "püritanizm" olarak değerlendirir. Eksiklikler ile ilgili Milli Görüş en önemli noksanlığı püritan ahlakçı söylemi ile eylemlerindeki siyasi gerçeklik arasındaki açıklıktır. Hareketin liderleri her zaman tenkide maruz kalmışlardır. Kendi programı çerçevesinde politik hareket olarak kalmak, iktidara gelmek ve büyük kitleleri çekmek için bir siyasi hareket içindeki gerilim iki şekilde tezahür etmektedir. Birincisi "siyasi hareket" olarak küçük fakat yardımlaşmaya dayalı kenetlenirken, ikincisi, "siyasi parti" olarak daha çok elastikiyet gerektirmektedir. Sabri Tekir (2009), Milli Görüş'ün politik söylemlerini analiz ederken, dünyadaki/batıdaki Milli Görüş hareketi algısı ile Türkiye'deki algılatılmak istenen arasında çok önemli fark olduğunu vurgular. Türk siyasi modernleşme tezinde dinin toplumsal ve siyasal alanda yok sayıldığı bürokratik geleneğin müdahaleci yapısı dikkate alındığında, Milli Görüş'ün siyasal söylemi ile dindar kimliği ve kökleri arasına sıkışan inanç temelli siyasal hakları "yasaklar" kapsamında gören ve dışlayan Türkiye realitesiyle yüz yüze olduğu görülür. Söylem ve kimlik farklılaşması baskıcı dönemlere özgü tabii bir tezahür iken Milli Görüş partilerinde söylem ve kimlik farklılaşması öze ait olmayıp siyasal alanın yasakçı sınırları içinde meşruiyetini koruyabilecek ve mesajını topluma iletebilecek yeni kavramsallaştırmalar şeklinde tezahür etmiştir. Milli Görüş hareketinin lideri Necmettin Erbakan, Kemalist ideolojinin ulus devlet kimliğini hiyerarşik seküler bir yapı olarak dizayn ettiği siyasal ortamda, inandığı değerlerin ve hakikatlerin yalın kavramlarını doğrudan, serbestçe kullanarak siyaset yapmamıştır. Siyasi ve toplumsal hayattaki inanç hakikatlerinde dolaylı anlatımlarla derinliği yakalamaya çalışmıştır.

Bu anlamda Türkiye'de gelişen ve kendiliğinden değişen, yenilenen, doğal sosyalizasyona bağlı bir "kimlikleşme" süreci yerine hegemonik bir tarzda yukarıdan aşağıya empoze edilmeye çalışılan bir "kimlikleştirme" operasyonu yaşanmaktadır. Modern seküler "devlet" ya da bir siyasal aidiyet biçiminde "Avrupa" kimliği olarak karşımıza çıkan bu statik süreç, toplumsal dinamikleri izole ederek, fikirlerin özgürce tartışılarak, benimseme, özümseme ve içselleştirme anlamında toplumsal dinamiklerden mahrumdur. Bu yapı içerisinde "din", "kültür" ve "medeniyet" konuları "konuşulmayan varsayımlar" olarak yer alır (Çalış, 2016, 17-19).

Cumhuriyetin kuruluş felsefesi olan Kemalizm, Foucault'un ayrımsal güç ilişkileri üzerine temellendirdiği "iktidarın anonim bir değiş-tokuş aracı gibi işlediği" (Deveci, 1999, 28) gerçeğini yok sayarak sadece etnik kimlikleri değil dinsel, felsefi, ideolojik ve politik kimliklerin siyasi ve felsefi düzeyde farklılaşmasını engellemiştir. Yurttaşlık bağlamında Türklük, siyasal bağlamda ise Kemalizm tek kimlik haline gelmiştir (Çaylak-Çelik, 2010, 181.) Kemalizmin ne geniş kitlelere hitap edecek sosyal adaletle ilgili, ne de toplumsal genel ahlaka yönelik ciddi hiçbir açıklaması yoktu. Kemalizm "Yeni Türkiye"nin kolektif bir kimlik formu (Çalış, 2015, 14-18) olarak üretildi. Ancak tarihe dönük kolektif aidiyet kalıpları ve toplum nezdindeki hafıza çok güçlü idi. Bu batıcı ve jakoben muhayyile 'devleti kurtaran' bir ideoloji üretmekte mahirdi. Bu meyanda Kemalizmin "yarattığı" ve tam olarak başarıya ulaşmış tek ideoloji Türk milliyetçiliği olmuştur (Mardin, 1995, 142). "Bir devlet ideolojisi olan Kemalizm, iç politikada devletin toplum üzerindeki Jakoben hakimiyetine, dış politikada ise modernist-pozitivist batıcılık ve oryantalizm düşüncesine

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

dayanmıştır. Bu bağlamda, laiklik cumhuriyetçilik gibi batılı modernleşme değerleri idealist yöntem ve araçlar yerine, oldukça baskıcı ve militarist bir şekilde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu süreç ve çaba, rıza ve barışa değil; zorlayıcılığa, dışlayıcılığa ve çatışmacılığa dayandığı için iç ve dış politikada büyük sorunlara yol açmıştır” (Gözen, 2015, 113). Modern Türkiye devletin seküler kimliği gereği dış ilişkilerinde de tam olarak sekülerdi. Bu çerçevede dine dayalı hiçbir uluslararası kurum, kuruluş ve organizasyonda yer almamış ve desteklememiştir. Özellikle hilafetin kaldırılması ile Türkiye bu yeni kimliğine uygun politikalar benimseyerek İslam dünyasından hızla uzaklaşmıştır. Devlet, Osmanlı’nın çoğulcu kimliğinden Modern Türkiye’nin üniterizmi tercihi ile “tek devlet”, “tek millet” sloganını hayata geçirmek için gücünü içerde harcamış, dış düşman yanında içerdeki öteki olan iç düşman fobisi ile de yaşamak zorunda bırakılmıştır (Çalış, 2001, 29).

Erbakan’ın Söylemi

Erbakan’ın siyasal söylemi dini temeller üzerine inşa edildiği şeklinde bir algının ötesinde, çok boyutluluk ve çeşitlilik arz eder. Necmettin Erbakan Milli Görüşün siyasi partilerini bu özelliği ile dindar kesimlerin siyasetteki sözcüsü ve özellikle Refah Partisini Müslüman toplumun siyasal örgütü olarak görmüştür. Ancak Necmettin Erbakan’ın siyasal söyleminde sadece dini-kültürel değil, aynı zamanda maneviyatçı, sosyo-ekonomik fonksiyonel söylem gücü parti politikalarının özünü oluşturmaktadır. Kimlik hanelerindeki dini eğilimlerin ötekileştirildiği, vatandaşlık kavramının anlamını yitirdiği geniş toplum kesimlerinin tepkilerini başarılı bir şekilde mobilize etmiş, bu amaçla geliştirdiği “Adil Düzen” söylemiyle kendi çekirdek kitlesine dönük İslami semboller üzerinden maneviyatçı siyasal bir dil geliştirmesi ve kurulu düzende dini hayatın üzerindeki dönemsel ağır devlet vesayetçiliği şeklinde ortaya çıkan “laiklik” anlayışını “din karşıtlığı” olarak resmetmiştir. Necmettin Erbakan kimlik politikalarına ilişkin dindar kesim ve Kürt toplumunun siyasi taleplerini “devlet-millet kaynaşması”, “60 milyon kardeşir” gibi sloganlarla ifadesini bulan “İslam kardeşliği” temasıyla cevaplamaya çalışmış, böylece İslam’ın bir “üst kimlik” olarak kabul edilmesinde anti-sistemik tepkileri demokratik sisteme entegre ederken hem devlet seçkinlerinin “bölünmez bütünlük” kaygılarını azaltmış (Yıldız, 2003, 173-192) hem de dini ve etnik hassasiyetlerin siyasi karşılık bulmasını sağlayarak kimliğe dayalı aidiyet ihtiyacını rasyonel bir şekilde karşılamıştır.

Necmettin Erbakan’ın siyasette kullanmış olduğu dil, kavramlar ve parti sloganlarının dini, siyasi, sosyal ve kültürel arka planları, bir meta-söylem olarak tarihsel kökleri detaylı başka bir çalışma konusudur. “Milli Görüş”, “Adil Düzen”, “**Şahsiyetli Dış Politika**”, “Yeniden Büyük Türkiye”, “Lider Ülke Türkiye”, “Yeni Bir Dünya”, “Garson Devlet”, “Hakka, İnanca, Adalet ve Hürriyete Dayalı Politika”, “Milletçe Özlenen Ahlak ve Şahsiyet Reformu”, “Bağımsız Diyanet” “Mebus Değil Türkiye’ye İstikamet Seçiyoruz”, “Montaj Değil Yerli İmalat”, “Maddi ve Manevi Kalkınma”, “Zafer Hakka İnananlarıdır”, “Vetoyu Masonlar Değil Millet Yapar”, “Hak Geldi, Batıl Zail Oldu” ... şeklindeki sloganlar muğlak ve belirsiz söylemler olmaktan çok bir özne olarak milleti var eden kökleri referans alır. Dilin toplumsal kimlikleri inşa süreci bağlamında Necmettin Erbakan’ın söylemleri, şahsiyetli, adil, bağımsız, kalkınmacı ve maneviyatçı toplumsal geleneğin değere dayalı siyasi eylemlerine karşılık gelir.

Milli Görüş ve Siyasi Kimliğin İnşası

Siyasi kimliğin inşasında önemli tespitlerde bulunan Ali Bulaç Milli Görüş ve Refah Partisi analizinde, Türkiye’de merkez sağ ve sol partiler sınıf esasına dayalı partiler olarak kurulduğunu ve merkez partilerin devletin siyasi uzantıları olduğunu belirtir. Sait Halim Paşa 1910 yılında buna dikkat çekmiştir ve sınıf çıkarına dayalı siyaset olamayacağını, kimlik ve aidiyet temelinde değere dayalı siyasetin olması gerektiğini belirtmiştir. Milli Görüş ve Refah Partisi’nin İslam dünyası açısından önemi, ilk defa devletin dışladığı kadrolarca değere dayalı ve halkın anlayacağı şekilde, maddi ve manevi kalkınma hedefiyle aşırı sağa ve aşırı sola hitap etmeyen kesimin Türkiye partisi

olarak benimsediği bir siyasi parti olarak kurulmuş olmasıdır. Milli Görüş/RP'nin net ve açık bir kimlik tanımı vardı ve kimlik krizi yaşayan Türkiye'ye bir yol haritası sundu. Siyasetin Türkiye'de ve dünyada şeffaflığını yitirdiği, kirlendiği bir dönemde ahlaki dürüstlük ve manevi arınma idealini ortaya koydu. "Adil Düzen" söylemi ile paylaşımda adaleti sağlayacak halka dönük adımlar attı. Müslüman Osmanlı vurgusu içinde biz Müslüman'ız, ancak Batı ile savaşmak zorunda değiliz, ama biz farklıyız dedi. Türk Kürt kardeşliğinin zedelendiği bir dönemde "İslam kardeşliğini" öne çıkardı. Şahsiyetli bir dış politikanın savunuculuğunu yaptı. Bulaç'a göre Refah Partisi üç Potansiyel gösterdi. Birincisi, "idari merkezi" dönüştürme potansiyelini ifade etti. Tanzimat'tan bu yana gelen "idari geleneğin" bir transformasyona uğraması anlamına gelebilirdi. İkincisi, D-8 projesi küresel sistem tarafından ağır suç olarak algılandı. Üçüncüsü, ekonomide havuz sistemi ve denk bütçe yapması belli sınıfları tedirgin etti. Bütün bunların cezası, "28 Şubat Post-modern Darbe" oldu, Refah Partisi kapatıldı, AHİM adaletsiz bir kararı onayladı. Bulaç (2009), Osmanlı'nın Batı tarafından durdurulmuş bir medeniyet olduğuna dikkat çeker. Önündeki engel ortadan kalkarsa tarihsel yürüyüşüne devam edecektir. Bu meyanda Milli Görüş partileri de durdurulmuş ve engellenmiş partilerdir. Tekrar o siyasetin devam etmesi için, nasıl engellendiğine, kimin bu engelleri koyduğuna ve nasıl kaldırılacağına bakmak gerekir. Bu çerçeveden baktığımızda Milli Görüş siyasetine ihtiyaç var mı? Bugün Türkiye'nin ve dünyanın sorunları çözülebilmemiş değil, Türkiye'de ve dünyada mağdurlara, yoksullara, tabiata karşı yüksek ahlaki öne çıkaran siyasete ve siyaset felsefesine ihtiyaç var. Milli Görüş bunu temsil ediyor.

Necmettin Erbakan, Milli Görüş ve İslamcılık

19. yüzyılda İslam dünyasının sömürgecilik yoluyla Batı ile karşılaşması iki düşünsel akımı doğurmuştur. Her alanda, Batı'nın ilke ve değerlerini ölçü alan "Batıcılık" ve İslami ilke ve öğretilerden sapmanın gerilemenin asıl nedeni olduğunu savunan "İslamcılık"tır.

İsmail Kara (1986, giriş yazısı) İslamcılık akımını; "19. ve 20. Yüzyılda, İslam'ı bir bütün olarak "yeniden" hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları ve İslam dünyasını batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikir ve ilmi çalışmaların, arayışların, teknik çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket" olarak tarif etmektedir.

Ali Bulaç'a (2010) göre İslamcılığın üç önemli özelliği vardır: İlki İslamcılığın tanımı ile ilgilidir, İslamcılık, siyasi bir kimlik ve siyasi bir ideoloji veya siyasi bir fikir olarak İslamiyet'i referans alır. İslamiyet'i siyasi, fikri ve toplumsal olarak referans alan akımların toplamına "İslamcılık" denilmektedir. İslamcılığın ikinci özelliği, modernliğe karşı ve modernleştirici bir akım olarak ortaya çıkmasıdır. Yani, modern dünyaya bir cevap olarak ortaya çıkıyor ve aynı zamanda toplumu modern sürece, modern hayata katma iddiasını taşıyor. Üçüncü önemli özelliği ise, İslamcılığın bu topraklara ait bir fikriyat ve bir akım olmasıdır. Yani; batıcılık ve onun türevleri olan liberalizm, kapitalizm ve milliyetçilik gibi, batıdan tercüme bir düşünce ya da bir iktibas hareketi olmayıp, kökü bu topraklarda olan bir akımdır.

İslamcılık akımıyla dinin kendini meşrulaştırma şekli de değişmiştir. Din, doğruluğun kaynağını aşkın olanda değil rasyonel olanda aramaya başlamıştır. İslamcılık modernist ve Batılı bir kavram olarak inşa edilmektedir. El Maverdi'nin Ahkam'us Sultaniyye isimli eseri 19. Yüzyıl İslamcılarının doğuşuna kadar İslam Siyaset kuramına kaynaklık etmiştir. Maverdi siyasal gerçeklikle ilahi yasa arasındaki uyumsuzlukları, siyasal gerçeklik lehine, ama mümkün olduğunca şer'i bir izahla çözümlenmiştir. Bu tutumu ümmetin siyasal bütünlüğünü muhafaza etme ve siyasi kargaşalıktan uzak tutma endişesine dayandırılmıştır. Müslümanların sonu gelmeyen siyasal ihtilafların ortasında kargaşa içinde yaşamalarını önlemek için ulema, fiili iktidarları asgari bir meşruiyet taşımak kaydıyla onaylamıştır (Duman, 2003, 545).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

İslamcılığı geleneksel İslam'dan ayıran temel özellikler incelediğinde, İslamcı ideolojide İslam, Batılı ideolojiler modelinde bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkar. Dine dair hakikati ilahi onamada aramak, aşkın bir gücün varlığı ve iradesinin dayanak olarak gösterilmesi yerine, tamamıyla rasyonel biçimlerde doğruluk ve haklılık arayışlarına geçilir. İslamcılıkta, İslam'ın dünyanın gereklerine uygunluğu ve meşruluğu, tamamıyla akla hitap eden, çağın paradigmalarına uygun tezlerle savunulmaktadır. Bu ideolojik savunmada ahiret vurgusu önemini yitirmekte ve İslam artan oranda dünyevileşmektedir (Duman, 2003, 547).

Modernleşme sürecinde yenileşme hareketleriyle, Batılı değer ve kurumlara İslami referanslar bulma çabası İslam'a "sosyal pekiştiricilik" ya da "kimlik aracı" işlevleri yükleyerek İslamcılık ideolojisinin doğuşunu hızlandırmıştır. Ayrıca, modern kurum ve değerlere temel eleştiriler yöneltmek yerine onlara İslami muhteva kazandırma yolunu seçmiştir. Mümtaz'er Türköne'ye göre İslamcılık geleneksel İslam'dan farklı biçimde rakip olarak dinleri değil, felsefe ve ideolojileri görür. İsmail Kara ise İslamcılarının savunmacı bir yaklaşıma sahip olduklarını, Avrupa'nın modernitesi karşısında "dinin terakkiye mani olmadığı" savunusu içinde bulunduklarını belirtir (Maviş, tarihsiz, 25-26).

Osmanlı Hilafetinin ilgasından beri, İslam dünyasını belirleyen en temel koşul, Müslümanların bir siyasi odaktan yoksun kalmış olmalarıdır. Bu derin konu İslam'ın siyasi tezahürlerini tek bir hikayeye sığdırabilmeyi imkansız kılan ve fakat dini tecrübe olarak İslam'ın kimlik, özdeşlik ve farklılık stratejisine dayanan, gelecek için de siyasi taleplerin her türlü iyimserliğe, yol göstericiliğe imkan veren bir durumdur. Siyasal İslam olarak ortaya çıkan, aslında birilerinin Müslüman kimliğiyle siyasi katılımında bulunmasından başka bir şey olmayan siyasi hareketlilik tamamen beşeri, dolayısıyla tarihsel ve toplumsal bir hareketliliktir. Bu yönüyle siyaset bir beşer olarak insanların sıradan bir etkinliğidir. Bu etkinliğin motivasyonu veya referansları itibarıyla ilahi ve ahlaki olana merkezi bir yer ayırmasının kendisi de beşeri bir tercihtir. Bu motivasyon saf ve monolitik bir motivasyon olmayabileceği gibi referansların tespiti de bir yorum işidir. Her yorum gibi o da beşeri bir iştir. Belli kitlelerin siyasi katılımlarını İslami bir çerçevede tutma gayretlerinin sonucunda oluşan bir hareketliliktir. Siyasal alanda var oluş devlet iktidarını ele geçirmeyi doğrudan hedefleyen projelerle sınırlı değildir. Siyasal alan aynı zamanda devlet iktidarını elde etmenin ön şartı olarak sivil toplumun yaygın bir entelektüel-ahlaki stratejisini de kapsar. Bundan dolayı, bir siyasi proje olarak İslamcılık tanımının içerisinde değişik İslamileşme stratejileri için geniş bir yer vardır (Aktay, 2000, 101-109). Erbakan siyasi hayatı boyunca pek çok sivil ve sendikal örgütlü toplulukları bizzat teşekkül ettirerek bir yandan toplumun ahlaki yönden inşasını hedeflerken, diğer yandan Milli Görüş siyasetini besleyen bu ahlaki zemini siyasal alana ve devlete taşımıştır.

Milli mücadele döneminde kaynağını İslam'dan alan bir devletin kurulacağı sözünü verdiği iddia edilen kurucu kadronun, cumhuriyetle aksi yönde hareket ederek 'laikçi' bir devleti inşa sürecine girmesi Türk toplumunu "laisizmin" yeniliklerinden kurtaracak birini aramaya yöneltmişti. İslamcılığı modernleştirici milli devlet çerçevesine oturtan, yeni bir insan ve toplum yaratmak için İslami devleti 'milliyetçi İslamcı ideoloji' olarak okuyan İslamcı akımlardan farklı olarak Erbakan'ın İslamlığı (Arpacı, 2012, 159) milli sınırları aşan bir gerçekliğe tekabül eder. Necmettin Erbakan, Milli Görüş'ün dayandığı medeniyetin, yani Selçuklu ve Osmanlı'nın dayandığı temel inanç medeniyetinin ancak İnsanlığa saadet getirebileceğini vurgular. Çünkü bu inanç İslam'ın ulvi prensiplerine dayanarak teşekkül etmiş bir inançtır. Bu bağlamda Necmettin Erbakan'ın "millilik" sınırlarını tarihsel olarak Selçuklu ve Osmanlı mirasına sahip Müslümanların geneli oluşturur (Arpacı, 2012, 245). Osmanlı aidiyet kalıplarının oluşturulup yerleşmesinde cihad ve gaza ruhunu kapsayan fütihat müessesesi önemli bir rol oynar. Fütihat sadece bir savaş bir galibiyet ya da yenilgi meselesi olmayıp süreklilik arz eden bir yaşam biçimi, bir inanç göstergesi, bir vizyon

meselesi ve insanı yaşatan evrensel bir duruşu (il’ayî kelimetullahı) da simgelemektedir. Erbakan’ın 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nda Ada’nın tamamının ya da önemli bir kısmının alınması ısrarının altında yatan hakikat fütuhattır. Fütuhât, sadece ülkenin coğrafi bir genişlemesini göstermeyip, fiili anlamda devletin varlığını, birliğini ve dirliğini gösteren bir fenomen, kısacası devletin/sistemin “yürümesi”dir (Çalış, 2015, 27-29). Erbakan’ın Milli Görüşü açıklarken kullandığı önemli kavramlardan biri de cihaddır. Milli Görüş’ün her yıl tertip ettiği İstanbul’un Fethi’nin yıldönümü kutlamaları ile fetih/cihad ruhu diri tutulmaya çalışılır. Necmettin Erbakan’a göre cihad bütün insanların saadeti ve yeryüzünde hakkın hâkimiyeti için bir mü’minin her alanda var gücüyle çalışması demektir.

Erbakan’ın kurduğu iki partide de yer alan “Millî” lik ifadesi, “tarihi” övünç kaynağı kabul ederek kitlelere özgüven aşılama yaklaşımında kendini gösterir. “Asr-ı Saadetten Rönesans’a kadar geçen 7 asırlık devirde bütün insanlığın ilimlerini... ve bugünkü insan bilgisinin en aşağı %60-70’ini Müslümanlar inkişaf ettirmiştir. Müslümanları küçük görmeğe kalkan insanın ilminin yarısından fazlasının sahibi yine Müslümanlardır.. Rönesans’ta Avrupalılar Müslümanlardan ilmi almışlardır...” (Erbakan, 2013, 22) 1969 “İslam ve İlim Konferansları”yla Erbakan Tanzimat sonrası Batı karşısında aşağılık kompleksine kapılan aydın zümreye ve halka, sahip olduğu değerlerin farkına vardırarak, Batı karşısında özgüven aşılamaı hedeflemiştir.

1969 yılında bağımsızlar hareketinde “Mukaddesatçı Milletimize Beyanname” kitabında ne sağcı ne de solcu olmadıklarını henüz fark edememiş kitlelere “mukaddesatçı” kimliği sunan Erbakan’a göre “Millet” kelimesi Müslümanlığı ve ümmeti temsil eder, ırki detaylara saplanıp kalmaz (Erbakan, 2014a, 191).

Uzun yıllar ‘Adil Düzen’ çalışmalarında bulunan Arif Ersoy’a göre Erbakan, Batı’nın İslam’ın siyasi yönünü öne çıkarıp tehlikeli bir ideoloji olarak gösterdiği, “İslam Dini” ve “Müslüman” kavramları yerine ikame edilen “İslamcılık” kavramını kullanmaz ve kendisini bu kavramla tanımlamaz. “İslamcılık” kavramı yerine “Millî Görüş” ve “Müslüman” kavramlarını kullanır. Müslüman kavramı Allah’ın Kur’anda beyan ettiği bir kavramdır. Bütün peygamberler İslam Peygamberidir ve Müslüman’dır. İslam, başka kavram, inanç ve hareketi kabul etmez. Aynı şekilde İslam “Muhammedi” ya da “Muhammedan” ifadelerini de kabul etmez. Ersoy’a göre “Millî Görüş” Hz. İbrahim’den başlayan ve bugüne gelen bir kavramdır ve temelinde; inançta, fikirde, söylemde ve eylemde birliği ifade eder. Millî Görüş, Batılıların ifade ettiği gibi ne İngilizcedeki “**national view**” ne de Arapçadaki “**fikri vatani**” kelimelerinin karşılığı değildir. Yeryüzünde yaşayan bütün Müslümanların ortak dünya görüşü ve değer ölçülerini ifade eden bir kavramdır. İnsanlığa dair problemlerin çözümünde her ülke ancak kendi “millî görüşü” ile sorunlarını çözebilir temel esası üzerine dayanır. Bu anlamda Millî Görüş Hareketi, ülkemizin ve beşeriyetin karşılaştığı iktisadi, siyasi, ahlaki ve ilmi sorunlarına çözüm bulma iddiasında olan bir medeniyet projesinin bir bakıma hak ve adalet eksenli dünya görüşüdür. Bu hareket siyasal tarihimizin en dinamik ve en kapsayıcı hareketi olarak değerlendirilebilir. Ülkemizin iktisadi ve sosyal gelişme sürecini önemli ölçüde etkileyen ve katkıda bulunan Millî Görüş Hareketi “Anadolu İnkılabı” diye vasıflandırdığımız ülkemizdeki köklü değişim ve gelişimin aksiyon aşamasıdır (Ersoy, 2015, 56-63).

Necmettin Erbakan’a göre **Millî Görüş**, maneviyatçı, hakkı üstün tutan, barışı koruyan, tarihteki şerefli yerini almayı hedef alan bağımsız, hür, insan haklarını koruyan, kamil manada din özgürlüğünü savunan... bir römorkör gibi hizmet ederek Türkiye’yi aslına çeken bir fikir ve aksiyondur (Erbakan, 2009).

Millî Görüş terkibi hiçbir zaman Türk milleti ya da Türk milliyetçiliği gibi ulusalcı bir tez veya bakış açısını değil, dine yönelik bir duruşu ve ümmetçi bir çağrışı ifade eder. İslam milleti/ümmeti hakkında saf bir enternasyonalizm tasarımı varlığından söz edilemez. Türkiye

merkezlidir ancak bu durum ırkçılık nitelik taşımaz. Örneğin, Kürtler ya da başka bir etnik yapı ile ilgili herhangi bir ırkçı ima, Milli Görüş içinde yer almaz. Öte yandan Milli Görüş tasarımı, Türkiye'nin İslam dünyasının ve birliğinin yegane potansiyel önderi olarak düşünülmesine dayanır. Osmanlı'nın varisi olmak, Türkiye'ye tarihten bu misyonu yüklemektedir. Etnik milliyetçilikten bağımsız, Müslüman olma ortak paydasında birleşmiş, ancak ümmetten farklı olarak coğrafi olarak Anadolu, tarihsel olarak Osmanlı mirası üzerine inşa edilmiş bir anlama gönderme yapar (Arpacı, 2012, 267-268).

Milli Görüş'ün amacı, maddi ve manevi kalkınmayı sağlamak için öncelikle manevi gelişmeye ve ahlakçılığa gereken ağırlığı vermek, bunun için bireylerin manevi ve fikri eğitimini gerçekleştirmektir. Bu çerçevede Milli Görüş beş ana hedef öngörmektedir; İç barış, devlet-millet kaynaşması, yeniden büyük Türkiye meşalesi, manevi kalkınma ve maddi kalkınmadır. Milli Görüş'e göre Türkiye'nin sanayileşmesi bir var olma ve yok olma sorunudur. Bunun için sömürgeci faizin kaldırılması, israfların önlenmesi, vergi toplama ve kredi dağıtma sisteminde adaleti gözeterek, milli, güçlü, süratli ve yaygın bir sanayileşmenin gerçekleşmesi için geri kalmış yörelere öncelik vermek gerekir. Bunu sağlamak için de "ufki devletçilik" ve yaygın özel sektör esasını getirmek zorunludur (Sarıbay, 2015, 263). Bu maksatla Erbakan siyaset öncesi dönemde Türkiye'nin ilk motor fabrikası Gümüş Motor tecrübesini ve koalisyon hükümetleri döneminde de ağır sanayi hamlelerini başlatmıştır.

Erbakan'ın Milli Görüş'ü'nü temsil eden partiler "rastgele bir parti kuruluşu değildir. Kendi dünya görüşünden zorla ve hile ile uzaklaştırılan bir milletin kendi özüne dönüş hareketidir (Erbakan, 2010, 112)." "Biz aslımıza dönersek büyürüz"... fikrinin bir aksiyon, bir hareket haline gelmesi Milli Görüş ile olmuştur. Erbakan için Milli Görüş, tarihin en büyük devletinin milletin aslına, özüne, ruh köküne dönmesi olayıdır (Arpacı, 2012, 268). Erbakan, Milli Görüş'ün anlaşılabilmesi için tarihe vurgu yapar. Milli Görüş'ü, Milletimizin inancı, tarihi, kimliği, kendisi ve İstiklal Savaşı'nı yapan görüş olarak tanımlayan Erbakan; Sultan Alparslan'ın, Sultan Fatih'in ne sağcı, ne solcu, ne de liberal görüşlü olduğunu, Milli Görüşçü olduklarını vurgular (Erbakan, 2014b, 377-380).

Erbakan'a göre, "Millet"i yaşatan kuvvetin kaynağı, tarih boyunca "inançlı olması, hakkı ve adaleti temsil etmiş olması" idi. Erbakan, Batı'nın toplam gücü karşısındaki zaferlerin inançtan, hakkı üstün tutma ve adalete olan bağlılıktan kaynaklandığını belirtir. Milli Görüş'ün esaslarını belirttiği konuşmasında: "Milletimiz inançlara müdahale etmemiş, hiçbir zaman sömürgeci olmamıştır. Milletimiz tarihi boyunca milletlerarası münasebetlerde hakkın ve adaletin müdafii olmuş ahitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamelenin en güzel örneklerini vermiştir... Milletimizin tarih boyunca tecelli eden galip vasfı idealist oluşudur... ahlak ve fazilet gibi üstün insani hasletleri vardır. Milli Görüş idealist, ahlakçı ve maneviyatçı fitratı koruyan bir görüştür. Ana gayesi milletimizin manevi ve maddi sahada kalkınarak saadet ve selamete erişmesidir (Erbakan, 2014c, 39-49)." Erbakan Milli Görüş'ü diğer liberal ve solcu görüşlerden ayıran temel farkı şöyle belirtir: "Dört ana prensibimiz vardır: birincisi ahlak ve maneviyattır. Bu ilke en önde gelen bayraktır. İkincisi, şahsiyetli dış politika güdülmesidir. Türkiye'nin uydu değil, lider ülke olmasıdır. Başkalarına üstünlük taslamak için değil, bütün insanlığın beklediği özlediği hakkı üstün tutan dünya nizamının kurulması için Türkiye'nin güçlü bir ülke olması gerekmektedir. Üçüncüsü, "Müstemleke tipi bir kalkınma değil, lider ülke kalkınma modeli" esastır. Dördüncüsü ise, yeryüzünde ifsadın önlenmesi için Türkiye'nin ve bütün insanlığın saadeti için çalışmaktır. (Erbakan, tarihsiz, 3)

Erbakan ve Liderlik

Liderler hayalleri, algıları ve anlamları yönetirler, vizyon oluşturma, onunla insanların hayallerini canlandırmayı sağlarlar (Erel, 2008, 43). Liderlik her şeyden önce hürriyet, haysiyet ve hamiyet ister. Maddi ve manevi bağımsızlık, onur ve saygınlık, gayret ve kararlılık gerektirir.

Liderlik ciddiyet ve cesaret işidir. İnanç ve ideallerin ete kemiğe büründüğü yönetim anlayışından öte yetkisi olmadığı halde toplumu etkileme ve yönlendirme gücünü ifade eden düşünce, söylem ve pratiklerin mücessem hale dönüşmesidir. Bunun tersi de mümkündür. Bazıları bilgi ve becerisiyle insanları fıkren etkileyip yönlendirme gücüne sahiptir ancak yönetme yeteneğine sahip olmayabilir. Gerçek liderler, hem yönlendirme hem de yönetmesini iyi bilen şahsiyetlerdir. Liderlik, farklı grup ve sosyal katmanları anlayış farklılıklarına rağmen kendi başkanları vasıtasıyla yönetmek ve yönlendirmektir (Akgül, 2011, 10-11).

Mortimer Adler, liderlik fonksiyonuna bağlı üç önemli nitelik bulunduğunu belirtir. İlk olarak liderin inanan ve inandıran moral karakter sahibi bir insan olması gerekir. Halk ile lider arasında politik alanda işbirliğine sağlamlık ve süreklilik sağlayan karşılıklı iyi niyettir. İkinci olarak lider çalıştığı kadroyu ve halkı peşinden sürükleyebilmelidir. Başka bir deyimle millet kendi kaderinin iyi ellerde bulunduğunu hissedebilmelidir. Son olarak da lider, kararlarını sağlam gerekçelere dayandırabilmeli ve tereddüt etmeden, zigzaglar çizmeden stratejisinde öngördüğü esneklik çerçevesinde icraatını yürütebilmelidir (Ergin, tarihsiz, 69).

Erbakan'ın sahip olduğu nev'i şahsına münhasır özelliklerin bilimsel çevrelerde ve tarihsel süreçlerde görülebilen temel liderlik özellikleriyle örtüştüğü söylenebilir. İstikrarlı ve inanç temelli kimlik duygusu, mükemmele dönük değişimi gerçekleştirmede yaratıcı hamle ideali ve sorumluluk ahlakı, gerçekte birlikte yaşama konusunda büyük bir kapasite, dış dünya ile başa çıkma konusunda olgun savunma mekanizmalarına sahip olmak, başkalarını suçlamak yerine sorumluluğu üstüne alabilme yetisi, olayları anlamak ve analiz etmek, kontrol edebilmek ve etkilemek, gerekli özgüvene sahip olmak, boyun eğmemek fakat gerektiğinde meydan okuyabilmek, olumlu ve ümitli olmak, haklı çıktığında ya da çıkmadığında neticeyi olgun bir sükûnetle karşılama, her fırsatı avantaja dönüştürebilme (Erel, 2008, 39-43) ve düştüğü yerden kalkabilme yeteneği, Erbakan'ı bir lider olarak var kılan temel özellikleri olarak değerlendirilebilir.

Üst düzeyde güçlü bir kişiliğe sahip olması, amaç odaklı olması, sürekli asıl hedefi gözetmesi, üstün bilgi, zeka, azim, kararlılık, özgüven, cesaret, sabır, çalışkanlık, fikir ve düşünce üretebilme, ülke meselelerinde uzlaşmacı ve ileri görüşlülük, üstün espri anlayışına sahip olma, takipçilerinde heyecan uyandırma, etkileyici bir hitabet, konuştuklarını etkileyebilme, motive edebilme, her kesimden insana hitap edebilme, İnsan ilişkilerinde son derece nazik ve muhatabına değer vermesi gibi liderlik niteliklerine ileri düzeyde sahip olduğu söylenebilir.

Karizma, lügat anlamı itibariyle Allah vergisi, ilahi misyon ve olağanüstü kutsal yetenek anlamlarında kullanılmaktadır. Kavramın çağrıştırdığı "karizmatik liderlik", Necmettin Erbakan'ın liderlik profilinde topluma kimlikli bir kişilik "**mücahit**" ve "**bilgelik**" sunar. Lider toplumun birlik ve beraberliğinin, toplumsal dayanışmanın temsilcisi, özü olarak kabul edilir. Karizmatik kişilik iktidarın siyasal ve toplumsal bütün kriterlerini görünür kılan yüzüdür. İktidarın vazgeçilmez amacı olan toplumsal birlik ve bütünlüğün en iyi temsil edildiği alan (Çetin, 2016, 198) olarak Necmettin Erbakan toplumu etkileme, kişiyi takdir etme, iyi davranışlarını ona realist bir şekilde hissettirme şeklinde motivasyon artırıcı, geleneksel değerlere bağlı, 'maneviyatçı bilge karizmatik liderlik' profiline uygundur. Nevzat Tarhan'ın (2010, 170-191) teorik liderlik analizlerinden hareketle Necmettin Erbakan teşkilatına karşı buyurgandır, sorumlulukların niçin ve nasıllığını bir bilinç düzeyinde hatırlatır. Karar verirken ilmi verileri toplar, başkalarının tecrübelerinden faydalanır, istişaresiz karar vermez, insan ve bilgi unsurunu geniş ve derinlemesine kullanır, kişiyi ikna ederek kabiliyetlerini azami düzeyde çalıştırır. Bürokratik tıkanmalar, engellemeler, yavaşlatmalar hususunda çalışanın ikna edilerek verimliliğinin ve başarının artmasını yöntem olarak benimser. Bu bir tür empati anlamına gelir. Bir insana zorla bir şeyler yaptırılabilir ancak zorla bir şeye inandırılmaz. İnanmadan yapılan işlerde zayıf kalır, köklü olmaz ve devam etmez. Erbakan insanları sonuna kadar dinleyen, duygusal iletişime önem vererek, ciddiye aldığını, dinlediğini yorumlarla

ifadelendirerek konuşmacının ruh haline empati yaparak karşılıklı sevgi-saygı dilini muhafaza eden bir liderdir. Erbakan'ın sorun çözme tarzı ise fertlerin ve toplumun hasta olmaması için korucu hekimliğe önem veren ve buna yönelik önlemler almaya çalışan bir tarzıdır. Bu yüzden siyasi ve sosyal meselelerde kendi ifadesiyle pansuman tedbirler yerine kalıcı yapısal çözümler üreten, sorunların tekrarlanmamasına yönelik politikalar geliştiren bir liderdir. Planlama ve proje yeteneği bakımından ileri düzeydedir. Eylemlerin kurumsal hedefe uygunluğunu, önem sırası ve vizyona uygunluk bakımından operasyonun taktiğinin üzerine bir de strateji ilave ederek mutlaka uygulama ve kendi ifadesiyle intaç (netice alma) aşaması ile başarıya ulaşılacağını her zaman vurgulamıştır. Kriz durumlarındaki tutumu ise gelecekteki daha büyük hamleler için en büyük yatırımların gerçekleştiği dönemlerdir. Heveslerine ve sezgilerine göre değil, gerçeklere göre kurumsal ve kapsamlı düşünerek krizi aşma planı yapar. Yeri geldiğinde risk alabilen, vazgeçebilen, mevcudu koruma ve fırtınada açılma isteğine göre değil, bunlar arasında dengeyi sağlayarak rasyonel adımlarla yürümeyi hedefler. Krizleri fırsata dönüştürerek düştüğü yerden kalkabilen bir liderdir. Motivasyon yöntemleri bakımından hakikate ve doğrulara inanmış pozitif bir enerji yayar. Kendisi inandığı için insanları da inandırır ve harekete geçirir. Erbakan'ın içtenlik ve şeffaflığa dayalı sözel olmayan iletişimi kitlelerde güven telkin eden bir özelliğe sahiptir. Muhatap olduğu kitleyi itekleyen değil, şefkat ve merhametle çeken, tutan ve özgüveni artıran bir liderdir. Hiçbir zaman başarıyı tek başına sahiplenmez. "Ben" kelimesi yerine "Biz" ifadesini kullanır. İmkanları ve fırsatları adil bir şekilde paylaştırarak, başarıyı teşkilatına ve millete mal ederek, gerçek başarının yapılan gayretler neticesinde Allah'ın bir lütfu olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Güçlü dönemlerinde başarıyı kendinden görme zafiyetine düşmemiş bir liderdir. Zayıf dönemlerinde öfke kontrolü zirvede olan bir liderdi. Kamuoyu önünde kendisine yapılan haksızlıklara karşı son derece tutarlı ve ilmi cevaplar verirken teşkilat çalışmalarında bir o kadar vazifelerin ifası hususunda ince detaylara kadar hesap soran, sorumlulukları en üst düzeyde hatırlatan, kararlı ve takipçi bir duruş sergiler. Olaylarda asıl hedeflere dikkat çekerek görünmeyen arka planları topluma göstererek şuur oluşturmaya çalışırdı. Erbakan hak temelli güçlü bir inanca sahipti. Siyasetine yön veren davasına olan inancıydı. Bunun O'na kazandırdığı sarsılmaz/savrulmaz bir duruşu vardı. İnancın olmadığı bir mücadelenin zayıf ve köksüz kalacağını, süreklilik sağlayamayacağını biliyordu. Bu yönüyle, psikolojik algı ve yöntemlerle siyaseten etkilenmesi güç bir liderdi.

Necmettin Erbakan esnek ve pragmatik bir siyasetçi olmanın yanında, saf ve idealist bir devlet adamıdır. Aynı zamanda bir aksiyon adamıdır. O, ne bir cemaat lideriydi, ne de sıradan bir siyasetçiydi. Erbakan, kendine özgü, hak temelli aksiyomatik bir düşünce yapısına sahipti. O'nun için asıl önemli olan, uğruna mücadele ettiği davasıdır. Davasının insanüstü ve zamanlar üstü olduğuna inanır. Bununla birlikte gayesinin yeryüzündeki bütün insanlığa hizmetle anlam kazanacağını belirtir.

Devlet İslam'ı, Necmettin Erbakan'ın siyasal yaşamındaki mücadelesinde kırılma yaratan en önemli taraf olmuştur. Bir devlet politikası olarak benimsenen ve belirli sınırlar içinde desteklenen İslam anlayışı dışında, kitlelere İslam'a ait olmak koşuluyla daha fazla dinî özgürlük vaad eden ve kitlelerin dinî özgürlük taleplerini siyasal alana aktaran Necmettin Erbakan, siyasal yaşamının hemen tümünde verili sistem tarafından ötekileştirilerek, sistem dışına itilmeye çalışılmıştır. Ancak dikkat çekici biçimde her sistem dışına itilme, Erbakan ve partililerini daha da güçlendirerek sistem içine yeniden konumlandırmıştır. Bu noktada Necmettin Erbakan'ın en önemli katkısı, (Arpacı, 2012, 226) temsil ettiği kitleleri meşru zeminde tutarak, demokratik sistemin engellemelerine karşılık, siyaset-toplum ilişkilerine yön vererek, sistemin temel insan hakları, siyasi haklar üzerindeki baskısının kaldırılması, devlet-millet kaynaşmasının sağlanması ve "dışlanan ötekini" kabul eden demokrasi kültürünün derinleştirilmesinde olmuştur. Erbakan'ı diğer liderlerden farklı kılan, partilerinin kapatılması, özgürlüklerinin kısıtlanması ve hakkındaki siyasi yasaklara rağmen meşruiyet sınırlarını aşmadan, hukukun üstünlüğüne bağlı kalarak mücadele vermiş olmasıdır. Erbakan'ın sistemin

yanlışlarını ıslah edici güçlü paradigması, “haklı tavsiye eden bir topluluğun” topyekün cemiyeti dönüştürücü etkisine vurgu yapar.

Milli Görüş içerisinde temsil edilenler ve edilmeyenler olarak iki kategoriye ayrılabilir. İslami ya da İslamcı gruplardan Milli Görüş içinde temsil edilmeyenler çoğunlukla daha aktivisit olan İslamcıları kapsamaktadır. Bu grup Necmettin Erbakan’ı ve siyasal yöntemlerini pasif olmakla suçlamışlardır. Özellikle 1979 İran devrimiyle artan İslamcı aktivizmin eleştirileri yoğunluk kazanmıştı. Milli Görüş içinde temsil edilen grupların Necmettin Erbakan karşısında taraf olmalarına sebep temel nokta Erbakan’ın sarsılmaz-yegane liderliğidir. Uluslar arası düzeyde Müslüman Topluluklar Birliği Kongreleri ve D-8’in kuruluşu ile kendisini, Türkiye liderliğindeki İslam Birliğinin kurucusu ve lideri olarak konumlandırmış olan Necmettin Erbakan’ın bu iki kategori karşısındaki tavrı ise “liderlik” konumundan sapma yaratmayacak biçimde oluşmuştur (Arpacı, 2012, 226-227). Erbakan’ın lider profili; teorik, kurucu, yönlendirici/dönüştürücü ve icracı güçlü bir karakter olarak Türk siyasi hayatında ve İslam dünyasında yerini korumuştur.

Tarihte çığır açan liderlerin belirgin vasıfları, milletine güvenmeleri, milletin dünya görüşü ve değer ölçülerine inanmaları, devletlerinin bağımsızlığına önem vermeleri, ülkesini merkeze kabul etmeleri, büyük hedefler belirlemeleri, büyük hedeflere ulaşmada her çeşit engeli aşma azim ve kararlılığına sahip olmaları, hiçbir mevki ve makam için hedefinden vazgeçmemeleri olarak sıralanabilir. Necmettin Erbakan, tarihimizde çığır açan liderleri örnek alır. Onları, Milli Görüş Hareketi’nin önderleri olarak kabul eder: Malazgirt Meydan Muharebesi’nin Başkomutanı Alp Arslan, bir göçebe beyliğini adil güçlü bir devlete dönüştüren, hedefler ortaya koyan Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Gazi, İstanbul’u fetheden ve Batı’yı Ortaçağ karanlığından kurtaran Fatih Sultan Muhammed Han, dünya hükümdarı muhteşem Kanuni Sultan Süleyman ve ırkçı, tekelci ve sömürgeci mihrakların planlarını çok iyi anlayan ve akamete uğratmaya çalışan Sultan Abdülhamid Han’dır (Erbakan, 2010, XVIII).

Erbakan Türkiye’de demokrasinin, insan hak ve özgürlüklerinin tam ve kamil manada gerçekleştirilmesi konusunda “tam bağımsız bir Türkiye” ideali üzerine siyasetini konumlandırmıştı. Erbakan dört kere partisinin kapatılması, hapis ve siyasi yasaklar gibi büyük bedeller ödeyerek verdiği mücadele neticesinde seçkin azınlığı zihniyet bakımından dönüştüren ve kendi siyasi görüşünü kitleselleştiren bir güç olarak siyasette yerini almış bir liderdir.

Liderler geride bıraktıklarıyla da ölçülür. Zaman yönünden toplumun önünde yürüyen liderler bazen ölümünden sonra daha iyi anlaşılır. Onların kimlikleri aramızda dolaşır. Toplumsal aidiyetleri umulmadık zamanlarda ortaya çıkar ve sisteme ayar verir. 27 Şubat 2011’de vefat eden Milli Görüş Lideri Necmettin Erbakan’ın naaşı vasiyeti üzerine devlet protokolü uygulanmadan yaklaşık üç milyon kişinin katılımıyla Fatih Camiinden Merkez Efendi Kabristanına uğurlandı. Yarım yüzyıla yakın siyasi mücadelesinde siyasi parti liderlerinin, devlet erkanının ve milletin hiçbir protokole tabi olmaksızın cenaze merasiminde bir araya gelmeleri önemlidir.

Erbakan ve Devlet

Necmettin Erbakan “devlet” kavramını ve kurumunu devleti bir aygıt olarak kimin elindeyse onun maksat ve kabiliyetine göre hizmet üretir” mantığı ile hareket etme yolunu tercih etmiştir. Müslüman bir toplumun devleti Müslümanlara aittir ve Müslümanların eliyle bir değer alanı olarak ortaya çıkar ve başka bir amaç için kullanılamaz. Bu hizmet alanı “Hayrın daimi muhafızı, şerrin en esaslı muarızıdır.” Ancak “adalet”le varlığını sürdürebilir. Erbakan’ın devlet içerisindeki bazı odakların baskıcı ve mağdur edici tutumlarına muhatap olmasına rağmen devlet karşıtı bir dil ve üslup takınmaması devlet algısındaki makuliyetin bir sonucudur (Özdemir, 2015, 347-348). Necmettin Erbakan’a göre devlet, yapılanmasından ve biçimsel özelliklerinden çok yerine getirdiği görevler ve insanlara sağladığı siyasal ve sosyal ortam bakımından önem taşır (Arpacı, 2012, 246).

Erbakan, **Anayasayı** “bütün insanların mutabık kaldığı hak ve adalet düzeni” olarak tanımlar. “Anayasa insan haklarını ve devletin canavarlaşmamasını teminat altına almalıdır. Böyle bir metnin hazırlanması parmak sayısı ile değil, ilim ve ihtisas sahipleri tarafından yapılması gerekir. İhtisas erbabı hazırlandıktan sonra yürürlüğe konması milletin tasvibi ile olmalıdır (Şaylan, 2014, röportaj).” Erbakan şu üç özelliğin; “Hakkı üstün tutmak”, “maneviyatı esas almak” ve “nefis terbiyesine önem vermenin” devlet idaresinde yöneticilere kazandırılması gereken temel özellikler olduğunu vurgular. Devlet sistemi bu özellikleri dikkate almadığında, kuvvet, çoğunluk, imtiyaz ve menfaat birer hak sebebi olarak ortaya çıkar. Devlet haklı olanın hakkını korumak ve temel insan haklarının teminatı için vardır. Devletin vatandaşlara karşı, adil, koruyucu ve yol gösterici olması gerektiğini vurgulayan Erbakan, devletle ilgili görüşlerini, “cemiyeti feda eden kapitalist görüşe karşı olduğumuz gibi cemiyeti esas alıp ferdi feda eden sosyalizmin her çeşidine de aynı şekilde karşıyız... Nazarımızda hak mukaddes olup, mutlaka sahibine verilecektir. Hakkın tevzii hususunda hiçbir renk, dil, din, ırk ve sınıf farkı gözetmeden.. hareket ederek, devletin ne şekilde olursa olsun hiçbir fert, zümre veya zihniyetin kendisi gibi düşünmeyen kimselere tahakküm etmesine müsaade etmeyeceğiz... devlet hizmet olarak adalet dağıtmakla vazifeli kişilerin bu vazifeyi hakkıyla yapabilmeleri için ahlaklı ve liyakatli kimseler olması gerekir, her türlü devlet hizmetinin ifasını emanet olarak kabul ediyor ve emanetin ehline verilmesi gerektiğine inanıyoruz” (Erbakan, 2014c, 49-50) şeklinde ifade eder. Erbakan’a göre devlet diğer siyasal konular gibi, insanlık için “saadet nizamının” sağlanmasında bir araç olarak işlev görür. “Saadet nizamı”nda bireye sunulması planlanan refah ve huzur devletten önce gelir ve Erbakan’ın ilk kez 1995 yılında dile getirdiği “**gardiyan değil, garson devlet**” anlayışı, sisteme getirdiği eleştiri yanında, devletin insan için var olduğu bir yapıyı önerir (Arpacı, 2012, 246). Necmettin Erbakan için bir devlet tanımı yapmak gerekirse, güç ve otoritenin “hak ve adaletle” meşruiyet kazandığı sistemin adıdır. Erbakan; devlette “istinat noktamız hak ve adalettir. Devletin cemiyette, fazileti üstün kılacak her türlü tedbiri alması gerektiğine inanıyoruz. Nazarımızda haklı olan zayıf da olsa kuvvetli, haksız olan kuvvetli de olsa zayıftır (Erbakan, 2014, 49).” Saadet nizamı, yönetimde tevhid (birlik) ve adaleti, ekonomide ise hakça paylaşım düzenini esas alan bir denge sistemidir, ilmi ve hukukun üstünlüğüne dayalı barış düzenini (Ersoy, 2017) ifade eder.

Adil Düzen’de devletin varlığı kişilerin ve topluluğun haklarını korumak için kurulmuş olmasıdır. Esas gaye devlet değil halktır. Devletin olmadığı yerde can ve mal emniyeti de ortadan kalkar. Bireysel ve toplumsal hakların korunabilmesi için devlet içerisinde bir zümrenin savunmayı yüklenmesi gerekir. Müminler yeryüzünde güvenliği sağlamakla yükümlü kılınmış bir topluluktur. Devlet kendilerine sığınan herkesi kabul etmek zorundadır. İslamiyet hak mücadelesini hukukileştirmiş, bu nedenle hak için cihadı en büyük ibadet saymıştır. Haklı olanı haksız olandan ayırt edebilmek için dinler bugünkü modern hukukun da kabul ettiği gibi sübjektif hak anlayışını objektif hak anlayışına (Tekir, 2017, mülakat)⁶ çevirmiş ve bütün büyük dinler aynı hak kriterlerini getirmişlerdir. İslamiyet buna hakemlik sistemini de ekleyerek, **savaşın** sadece hak ve adalet için yapılabileceğini ifade etmiştir (Karagülle, Erol, 1998, 78-79).

⁶ İslam’da kamu görevi devlet başkanları da dahil “emanet” kavramı ile ifade edilir. “Emin” ise kamu görevini ifa eden insandır. “Emanetlere ihanet etmeyiniz” ifadesi esas olarak kamu görevlerinize ihanet etmeyiniz anlamındadır ve bireysel olmaktan çok “sistemik ahlakla” ilişkilendirilen bir kavramdır. Objektif ve sübjektif hak ayrımında Kur’an ayetlerinde (Nisa 48 ve diğer ayetlerde) geçen “adalet” ve “kıst” kelimelerinde “adalet” kelimesi hem objektif hem sübjektif tüm hak anlayışını kapsar. “Kıst” kelimesi ise sadece objektif adaleti kapsar ve bir ölçü (tartı-ayar) verir. Adelet “dikey” ve “yatay” adalet olarak bir bütün olarak ele alınmalıdır. Aynı durumda olanlara aynı hukuk sisteminin uygulanması “yatay adaleti”, farklı durumda olanlara farklı hukuk sisteminin uygulanması “dikey adaleti” gerektirir. Adaletin ve verilen hükmün ölçülebilir bir özelliği olmalıdır. Adil Düzende Sübjektif ve objektif hak anlayışıyla ilgili Mülakat, Sabri Tekir, ESAM, 25.02.2017.

Erbakan ekonomik ve sosyal kalkınmada devletin rolünü tanımlarken bölgeler ve zümreler arası dengesizliğin kaldırılmasının “**ufki devletçilik**” ile mümkün olacağını savunur. Devletçilik, önceden uygulandığı gibi şakuli (dikey) olarak değil, ufki (yatay) olarak tatbik edilecektir. Yani “Adil Ekonomik Düzen” proje, altyapı, devletçe yapılması icap eden imkanlar devlet tarafından yerine getirilecek fakat sahibi devlet olmayacak, o bölgenin sakinleri olacak. Ufki devletçilik bölgesel dengesizliklerin giderilerek yaygın ve süratli kalkınma modelinin altyapısını oluşturmaktadır. Bu modele göre Anadolu’da kalkınma ne devletle ne de mutlu azınlıkla olmayacak; bölgesel kooperatifler, vakıflar ve kalkınma şirketleriyle devletçilik ufki olarak tatbik edilerek gerçekleşecektir. Böylece Anadolu’nun topyekun kalkınması sağlanmış olacaktır (Erbakan, 2014c, 78-79).

Erbakan ve Adil Düzen

Adil Düzenin fikri temelleri sistemik olarak insan aklının inşasında maneviyatçı olduğu esas alır. Bireylerin arzu ve isteklerine göre değil hakkın üstün tutulduğu toplumsal yapıya göre davranış geliştirir. “Adil düzen ahlakı” ideal bir norm olarak devlet ve diğer aktörler arasındaki ilişkiler için bir ölçü ve denge düzeni sunar. Kontrol denge sistemi olarak adlandırabileceğimiz devletin davranışlarını düzenleyen “sistemik ahlak”, bürokratik yapının çıkar gruplarıyla ilişkilerinde devletin ve geniş toplumsal kitlelerin menfaatlerinin korunmasını esas alır.

Erbakan çerçevesini çizdiği Adil Düzen’i aksiyomatik bir düzen olarak anlatır: “Bizim partimiz Adil Düzen’e bağlıdır. İdeolojimizin matematiksel bir kesinliği vardır. Ortaya koymuş olduğumuz temel ilkeler.. rasyonel ve adil bir toplum düzenini ortaya koymaktadır.. sömürüye müsaade etmez, herkesin hakkının kendisine verilmesini ister. İnsan inandığı gibi yaşamak durumundadır (Şaylan, 2014, 15-16).” Adil Düzen yönetsel Adem-i Merkeziyetçiliği esas alır. Yerel yönetimleri güçlendirme süreçleri olarak ele alınır. Merkezi yönetimin bürokratik ağırlıklarından kurtarılması ve yerelleşmesi amaçlanmaktadır. Adil Düzen’de idari ve siyasi yapıyı düzenleyen önemli bir nokta, çok hukukluluktur. Erbakan’ın 23 Mart 1993’te Siyasi Parti Liderlerinin TBMM Anayasa değişikliği görüşmelerinde, “Benim inandığım şekilde yaşayacaksınız” tahakkümünün ortadan kalkmasını istiyoruz. Çok hukuklu bir sistem olmalı, vatandaş genel prensiplerin içerisinde kendi istediği hukuku kendisi seçmeli, bu bizim tarihimizde de olagelmıştır. Tarihimizde çeşitli mezhepler olmuştur. Herkes kendi mezhebine göre bir hukuk içinde yaşamıştır ve herkes huzur içinde yaşamıştır. Niçin ben başkasının kalıbına göre yaşamaya mecbur olayım?... Hukuku seçme hakkı inanç hürriyetinin ayrılmaz bir parçasıdır (Refah Partisi Gerekçeli Karar, 1998, 230)“ açıklamasında bulunur.

“Adil Düzen” hakkın olmadığı yerde özgürlüklerin de olmayacağı prensibini vurgular. İnsanlığın karşılaştığı sorunlara siyasal yapıların bilgiye dayalı çözüm üretme kapasitesi ve gücü belli ölçüde özgürlüğün sınırlarını da belirler. Siyasi liderlik ve ilim arasındaki bu ilişki Adil Düzen’de var olan ya da üretilen bilginin sorun çözücü özelliğine dayanır. Liderlik ve sorumluluk ilişkisi bağlamında toplumun yönetilmesi “tedvin”⁷ (Tekir, 2017) kabiliyetini gerektirir. Bir medeniyet tasavvuru olarak Adil Düzen’de devlet ve toplum, insanlığın sorunlarına ilmen çözüm üretme gücüne, yani tedvin gücüne sahip bilge krallar ve müçtehitler tarafından yönetilmelidir.

Adil Ekonomik Düzenin Sistem Eleştirisi: Erbakan, batıda gelişen ekonomik düzeni adil bir düzen olarak değil, bir ezen-ezilen düzeni olarak geliştiğini belirtir. Bu sistemin, iki koldan kapitalizm ve komünizm ile insanlığı ezmekte ve zulmettiğini, iki sistemin de kuvveti üstün tutan zihniyete dayandığını, bu yüzden ikisinin de “ezen-ezilen” düzeni olduğunu vurgular. Aralarındaki tek fark Komünizmde ezen güç “siyasal güç”tür. Kapitalizmde ise ezen güç “sermaye gücü”dür. Bu

⁷ Tedvin: Bilgilerin bir araya getirilerek sistemik bütünlüğe kavuşturulmasıdır. Liderlerde tedvin gücü, bilgiye dayalı sorun çözme gücü olarak tanımlanabilir.

bakımdan, kapitalizmin hayatını devam ettirmesi insanlığa saadet getirdiği için değildir, aksine, emperyalizmin ve siyonizmin bütün insanlığı sömürmek için kullandığı bir araç olarak ve onların desteği ile sunî olarak yaşatılmasındandır. Bu destek çekildiğinde çökmeye ve yok olmaya mahkûmdur. Erbakan’a göre, kuvveti üstün tutan batı medeniyeti dejenerasyona uğrayarak “kalkınıyoruz, geliyoruz” adı altında kapitalizm ve sosyalizm ile “Adil Düzeni” bozarak, çarpıtarak meydana gelmiştir. Biz liberaliz, sağcıyız diyenler bu modeli en koyu ve acımasız şekilde faizle ve diğer sömürü araçlarıyla yürütmek isteyenlerdir. Biz solcuyuz, sosyal demokratiz diyenler ise aynı modeli sözde bazı “pansuman” tedbirlerle yürütmek isteyenlerdir. Gerçekte hepsi faizcidir, vergiyi gelirden alırlar fakire ödetirler, karşılıksız para basarlar, kredileri zengine verirler, paranın değerini emirle düşürürler, hepsi batı taklitçisidirler. Bizim düzenimiz “Adil Düzen”in “Adil Ekonomik Düzeni”dir (Erbakan, 2014d, 365-367).

İnsanlığın karşılaştığı sorunlara kalıcı ve sağlıklı çözümler üretecek Adil devlet düzeni; hakkı üstün tutan, herkese hakkını veren, kimseyi kimseye sömürtmeyen, insan ve toplumu hızla manen ve maddeten kalkanıran, herkese inancına göre yaşama hakkı tanıyan, bir uzlaşma, barış, huzur, hürriyet, adalet ve refah düzenidir. Bu düzende insanın maddi-manevi ihtiyaçları dengeli bir şekilde karşılanarak maddi ve manevi kalkınma bir arada sağlanır (Erbakan, 2010, 103).

Akıl ve muhakeme gücünün yanında, hissetme, düşünme, irade ve ünsiyet yetenekleriyle yaratılmış olan insanlık yeryüzünde hakkı üstün tutarak ilmen doğruluğu, ahlaken iyi ve güzel, iktisaden faydalı olanı, siyasette ise adaleti esas kabul eden bir “düzen” kurarak yeryüzünde barış ve adaleti tesis edebilir. Bu ölçülere göre kurulacak olan düzen Adil Bir Düzendir, Barış Düzenidir ve İlmi bir Düzendir. Buna göre barış ancak merhamet ve adaletle tesis edilebilir (Erbakan, 2006, 2).

“İslam-Batı Diyalogu ve Geleceği” konulu konferans metninde Necmettin Erbakan bir hak ölçüsü olarak İslam medeniyetinin insanlığın saadetiyle ilgili temel özelliklerini şu şekilde formüle eder: (Erbakan, 2006b)

1. **Huzur ve barış** için: Şefkat, sevgi, hoşgörünün gerekliliği
2. **Hürriyet** için: İnsan haklarına saygı ve temel insan haklarına büyük önem vermek
3. **Adalet** için: Gerçek hak anlayışı ve hakkı üstün tutmanın gerekliliği
4. **Refah** için: Kendi istediklerini başkası için de istemek, “herkese refah” ve “adil işbirliği” ilkesini benimsemek
5. **İzzet** ve itibar için: “Önce ahlak ve maneviyat” a büyük önem vermek. Maneviyatçı olmak ve nefis terbiyesini esas almak.

Kuvvet ve Hak teorileri bağlamında çatışmacı düzen ve barış düzeni kıyaslandığında kainata bakışta İslam’ın getirdiği “barış düzeni”nde çıkar çatışması yerine çıkar paralelliği olduğu görülecektir. **Kuvvet teorisine** göre, kainatta savaş vardır. Herkes kendi çıkarı için çalışır. Sosyal Darvinizme göre, zayıflar elenir, kuvvetliler de daha çok gelişerek ilerleme olur. Burada çıkarcılık hakimdir ve çıkar çatışması esastır. Buna göre insanlık kavimlerin çatışmasından, devlet sosyal grupların çatışmasından, sosyal gruplar da kişilerin çatışmasından oluşur. Burada savaş barış için değil, barış savaşa zaman kazanıp hazırlık yapmak içindir. **Hak teorisine** göre ise; kainat bir tek üstün kuvvetin eseridir. Çıkar çatışması yoktur, çıkar paralelliği vardır, insanları bir araya getiren sebepler ve ortak çıkarlar nedeniyle sosyal gruplar oluşmaktadır. Benzer şekilde, ortak çıkarlar için sosyal gruplar devleti oluştururlar (Karagülle, Erol, 1998, 231-232). Devleti oluşturan toplum birden çok sayıda insanın bir araya gelmesi değildir. Toplum beşer yığını değil daha özel bir yapı, fertlerin üzerinde birleştikleri mukaddesleri bulunan bir kavramdır (Nebi, 2008, 191) ve kendisini oluşturan gayeye hizmet eder. Bu ortak çıkarlar insanlığı bir topluluk haline getirmektedir. İslam toplumunda

savaş asıl olmayıp barış içindir ve arızidir. İslamiyet, barış yerine savaş içinde olmak isteyenlere karşı savaşmayı emreder ve bunlarla savaşıp hadlerini bildirmeyi en büyük ibadet sayar. Ayrıca bilinmelidir ki, İslam'da barış savaş için değildir. İslam düzeninde dini çıkarlar ile beşeri çıkarlar birbirleriyle paralelleştirilmiştir. Milli çıkarlar düşünülürken dini çıkarlar da birlikte düşünülmektedir. Çünkü din ile devlet savaş içinde değildir, uzlaşma ve barış içindedir. Bütün nizam genel olarak; dini ve milli çıkarların uyuşmasına göre kurulmuştur. Din ile devletin birbirine düşman hale getirilmesi (Karagülle, Erol, 1998, 232) baskı ve tahakkümle halkın dinden uzaklaştırılmasından kaynaklanır. Bir doğal hak olan din ve vicdan özgürlüğünden mahrumiyet barış düzeninin yerine çatışma düzenine sebep olacaktır.

Necmettin Erbakan'a göre "Adil Düzen", son bir yüzyıldır dünyada var olan sistemin başarısızlık noktaları dikkate alınarak, bu başarısızlıklardan çıkarılan derslerle kurulacak yeni bir dünyanın sistemidir (Arpacı, 2012, 282). Erbakan mevcut küresel sisteme yönelik eleştirisini şu temeller üzerine oturtur: "16. yüzyıldan sonra maddi gücün batının eline geçmesini müteakiben, Batı medeniyetinin temel özelliklerinin etkisinden dolayı insanlık bir türlü saadet bulamadı ve 20. yüzyılda olmaması gereken menfi aksiyonlarla insanlık çok ıstırap çekti. Diktatörlüklerin yaptıkları baskıların temelinde materyalizm ve Darvinizm felsefesi yatmaktadır. Buna göre kuvvetli olanın zayıf olanı yok etmesi doğanın bir gereğidir. Tekamül için ortada bir düşmanın olması ve bu düşmanla devamlı savaşılması hayatın kanunudur. Bu düşüncelerin 20. yüzyılda nasıl bir felaket getirdiği görüldü..." Erbakan bu felaketlerin uluslar arası sistemde, materyalizm, çatışma, insan haklarında çifte standart, üstünlük ve tekebbür anlayışı, sömürü, baskı ve faşizmden kaynaklandığını belirtir. Erbakan bunun karşısında Hak ve Adalete dayalı "**Yeni Bir Dünya**"nın kurulması için maneviyatçılığın, barışın, diyalogun, adaletin, samimi işbirliğinin, eşitliğin, insan hakları ve özgürlüklerin esas alınması gerektiğini belirtir (Erbakan, 2006b, 22-23).

"Adil Düzen 1990'lı yıllarda bazı kesimler tarafından, sosyal adaletsizlikten şikayetçi toplum kesimlerini, Refah Partisine eklemleyen bir slogan, popülist bir söylem olarak değerlendirilmiş olsa da, gerek hak-batıl mücadelesine yaptığı vurgu, gerek eleştiri noktaları ve gerekse ekonomik alanda temel aldığı ilkelerle büyük ölçüde İslam'ı referans alan ve peygamber dönemi uygulamaları içeren bir tasarımdır. Adil Düzenin içinde bulunan dönemin şartlarından kopuk bir gelecek tasarımı olduğu düşüncesi, Necmettin Erbakan'ın içtihadı kabul etme yaklaşımı ile birlikte ele alındığında "Adil Düzen" var olan sistem eleştirileri içerisinde sorunlara İslami çözüm üretebilme amacına uygun olarak biçimlenmiştir (Arpacı, 2012, 282)."

Erbakan ve Laiklik

Erbakan'ın laiklik konusundaki görüşleri önem arz etmektedir. Yaklaşık 45 yıllık siyasi tarihinde kurucusu olduğu partilerin dördünün (MNP, MSP, RP, FP) kapatılmış olması ve müphem bir gerekçe olarak da laiklik karşıtı eylemlerin odağı olma iddiasının öne sürülmesi, O'nun laiklik konusundaki görüşlerini daha da önemli kılmaktadır.

Erbakan'a göre laiklik kelimesinin Türkiye'de tarifi yapılmamıştır. Laiklik adına sadece laiklik katledilmiştir. Laiklik demek, "Herkesin düşünce hürriyetine, vicdan hürriyetine, ibadet hürriyetine sahip olması... kimsenin, kimseye inancından dolayı tahakküm yapamaması... ve din düşmanlığı yapılmamasıdır. Laik(lik) kelimesi, bizden başkaları da var ve fakat onlar da aynı derecede itibara sahip olan kimseler demektir." Laiklik devletle ilişkili bir kavramdır. Sistemik devlet ahlakı içinde gruplar arasındaki ilişkiyi düzenler. Bireysel laiklik yoktur ve düşünülemez. "Laikliğin esası kimse başkasını düşüncesinden ve inancından dolayı kınayamaz demektir. Bu, düşünce hürriyetinin teminatının ifadesidir. Laikliğin lügat ve ıstılah manası ve Batıdaki tatbikatı bu şekildedir. Laiklik Türkiye'de içtimai bünyemizi zedelemekten başka netice vermemiştir. Bir an evvel bütün bu hususlarda medeni alemdeki seviyeye erişmek mecburiyetindeyiz (Erbakan, 1975,

52-53).” “Biz laikliğe karşı değiliz. Biz asıl laikliği ortadan kaldıran, bugünkü laiklik tatbikatına karşıyız (Erbakan, 2014e, 354).” Laiklik devletin dini, sosyal ve ekonomik grupların temel hak ve özgürlükleri kullanmalarına yönelik eşit mesafede ve adaletli bir yaklaşım içinde olmasıdır. Gerçek laik uygulamada herhangi bir sosyal kurum dinden ya da başka düşünceden kaynaklı olabilir. Eğer doğru ve faydalı ise kabul edilebilir ve uygulanabilir (Tekir, 2017).

Erbakan 1972 yılında Tokat Milletvekili Hüseyin Abbas, ve Isparta Milletvekili Hüsamettin Akumcu ile birlikte TBMM’ne sundukları Anayasa Değişikliği Teklifinde laiklik kavramının çelişkilerden arındırılıp tanımlanmasının gerekliliğine vurgu yapar (Erbakan, 2014e, s.346-347):

“Laiklik tabirinin tatbikattaki haksızlıkları ortadan kaldırmak için, dinsizlik manasında olmadığını, dinsizlerin dindarlara baskı yapmasına müsait bulunmadığının, Anayasa’nın 19. Maddesi 1. 2. ve 3. Paragraflarında ifadesini bulan vicdan ve din hürriyetini ve 20. Maddesinde ifadesini bulan düşünce hürriyetini ve dolayısıyla, herkesin hangi şekil ve şart altında olursa olsun inançlarına uygun konuşma, fikir ve düşüncelerinin şu veya bu bahane ve tefsirle suç sayılamayacağını gösteren ilmi bir tarifi konması ve bu sarahatle laiklik adı altında laikliğin imhası tatbikatına son verilmesinin temini... Demokratik rejim bir bütün sistemdir. Düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri olmadan demokratik rejimin mevcut olması mümkün değildir... İnhisarcı bir zihniyetin tahakkümünden başka bir mahiyeti olmayan ‘tek zihniyet demokrasisi’ veya ‘şekli demokrasi’ demokrasi değildir... fikir, düşünce, kanaat ve inanç hiçbir veçhile suç sayılmaz... Anayasa’nın 20. Maddesinde herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir... ‘Din’ demek bir kimsenin temel inanç ve düşünce sistemi demektir. Din, vicdan ve düşünce hürriyeti ise bir kimsenin kendi inanış düşüncesine göre görüşlerini açıklayabilmesi hürriyeti demektir... Demokrasinin mevcudiyeti ve tahkimi ancak siyasi hürriyetlerin mevcudiyeti ve kesin teminatına bağlıdır. Bu yüzden siyasi partilerin bölücü ve silahlı anarşik hareketler dışında tam bir serbestiye sahip olmaları lüzum ve zarureti vardır. Siyasi hürriyetlerin teminat altına alınabilmesi için Anayasa Mahkemesinde partilerin davalarına bakılırken tatbik edilen, antidemokratik mahkeme usulünün ıslahı da çok önemli bir husus teşkil etmektedir.”

Erbakan’a göre Türkiye’de gerçek demokrasi değil, hileli bir demokrasi uygulanmaktadır. Demokrasi yerine demokratik rejimi uygulanmaktadır. Latince de baskı yapan rejim anlamına gelen **“diktatör”** ile halkın kendi kendini hür iradesi ve tercihi ile idare etmesi manasındaki **“demokrasi”** kelimesinin birleşmesiyle oluşan **“demokratik”** kelimesi halkın yönetime alet edilmesi anlamına gelmektedir. “Ben seçtim” zanneder, hâlbuki “dikte edilenleri” iktidara taşımıştır... *İnsanlar ırkçı emperyalizm tarafından demokratik rejimi vasıtasıyla aldatılmaktadır (Erbakan, 2016).*” *Demokratik kelimesi Türk siyasi hayatında ağırlıklı olarak tek parti döneminde ve fakat genelde “halka rağmen demokrasi” şeklinde karşılık bulmuştur.*

Erbakan’a göre “Batı’da “teokratik devlet” demek dini kurallardan istifade eden devlet demek değildir. Vatikan gibi, ortaçağ’daki Engizisyon gibi doğrudan doğruya papazların yönettiği devlet demektir. Bundan dolayı laiklik, Batı’da din ve vicdan hürriyeti, kendi inancının bir başkasına zorla ve baskıyla kabul ettirilmemesi, devlet ve kilisenin⁸ birbirinden ayrılması demektir. Batıda kilise kurum olduğu için “din adamları” gurubunun bulunduğu (ruhban) sınıfı ifade eder. Bu nedenle: ABD dolarının üzerinde “In God we trust” yazmasından gurur duymaktadırlar. Amerika’da ve Batı’da Devlet Başkanı “İncil”e basarak işine başlamaktadır; parlamentolarda, üniversitelerde merasimler dualarla birlikte yapılmaktadır; bir kanun yapılacağı zaman, din bu hususta ne söylüyor diye uzun incelemelerden sonra, serbest iradeyle kabul edilmekte veya edilmemektedir. Batı’da nikahlar kilisede kıyılmaktadır, Hristiyan Demokrat Parti’ler kurulmaktadır. Ordularında, tabura

⁸ Fransız ihtilalinin temel sebebi Kral ve Kilise’nin devlet erkini ve siyasi iktidarı paylaşmalarıdır. Toprak ve gayrimenkullerin yüzde yetmiş kiliseye ve devlete, krala aitti.

kadar papazlar bulunmaktadır. Buna karşın Türkiye’de her şeyi Batı’dan taklit edenler, bu meseleye gelince, taklitçiliği bırakmaktadır. Bir münevver insan dinden bahsettiğinde... (Arpacı, 2012, 249)” hemen karşı çıkılmaktadır. Erbakan’a göre laiklik bu anlamda bir üslup ve davranış biçimi olarak görülür. Bu yönüyle laiklik tanımlanmış mücessem bir kavram değildir. Dinin karşısına laikliği koymak büyük bir cehalettir. Din ve laiklik birbirinden farklı şeylerdir. Din fitrîdir ve zaruri bir ihtiyacdır. Din bir isimdir, varlıktır, Türkiye’de uygulanan ise faşist laikliktir. (Milliyet, 1997).

Erbakan, Kimlik ve Dış Politika

Dış politikada devlet çıkarı yerine daha çok içerdeki toplumsal ve siyasal kimlikleri baskı altında tutacak olan bu ideolojik yaklaşım, tanımladığı ulusal kimliğin dışındaki kimliklerin varlığının dahi dillendirilmesine tahammül göstermeyip farklılıkları kendisine yönelik bir tehdit olarak kabul etmiştir. Batıcılığın-statükoculuğun selameti açısından 28 Şubat krizi bu çevreler tarafından çıkarılmıştır. Paradoksal bir şekilde statükoculuk dış politikada etkisizken, iç politikada siyaseti belirleyen payanda haline gelmişti (Aksoy, Çemrek, 2010, 162). Bürokratik sistem modelinde grup çıkarlarının milli çıkarların önüne geçtiği “ulusal güç zafiyeti” analizinde Ramazan Gözen ideolojik bakış açısını eleştirerek; 1990’larda Türkiye-İran ilişkilerine şiddetle karşı çıkan iç ve dış siyasette etkili bazı dinamik güçlerin ekonomik kazançlar uğruna ideolojik-dini tavizler verilmemesi gerektiği konusundaki görüşlerini anlamsız bulur. 1990’lı yıllarda pek çok şehrin yoğun hava kirliliğinin çözümü doğal gazla mümkün olmasına rağmen İran doğal gazının Türkiye’ye getirilmesi ve ticareti ideolojik nedenlerle gerçekleşmemiştir (Gözen, 2009, 43). Gözen, dış politikada ülke çıkarları yerine ideolojiler ön planda tutularak halkın cezalandırıldığını vurgular.

1991 sonrası Türk Dış Politikasında önemli sacayaklarından birisi de İslami kimlik tasavvuru idi. İslami/Müslüman entelektüeller, kimlik tartışmasını Türk kimliğini Osmanlı-İslami geçmişe göre tekrar ele alarak Türkiye’nin yeniden konumlandırılması ve siyasi ortam yeniden şekillendirerek Osmanlı-Türk geçmişinin manevi mirasını diriltmeyi amaçladılar. İslam’ın klasik devrinden daha çok Osmanlı geçmişini temel referans modeli olarak görmektedirler. Bu Osmanlı geleneğinin sembolik gücü Kemalist Cumhuriyetçi oluşumdan daha etkili olmaya devam etmektedir (Yavuz, 2001, 53-54). Türk Dış Politikası olarak bu kimlik tasavvuru Avrupa ile olan ilişkilerde, Balkanlarda ve yakın çevre ilişkilerinde karşılık bulmuştur. Necmettin Erbakan önderliğinde İslami kimlik tasavvurunun Türk dış politikasına hâkim olması arzulanmış, bu amaca yönelik ciddi adımlar atılmış ancak 28 Şubat Süreci neticesi bir yıl iktidarda kalan Refah-Yol Hükümetinin ömrü bunu gerçekleştirmeye yetmemiştir (Akıllı, 2013, 164). Söz konusu kimlik tasavvuru, batıcı kimlik tahayyülüne karşı ekonomik, teknik ve sosyal alanlarda güçlü vizyoner politikalar geliştirse de, süreklilik ve uygulama bakımından alternatif bir yapı oluşturamamıştır. Bu yönüyle batılılaşmanın Türkiye’ye önemli giriş kapılarından olan Dış İşleri Bakanlığı ve bürokrasisi Türk dış politikasının geleneksel yapısının değişmesine hemen müsaade eden bir yapıda değildi. Batıcı geleneksel yapıya aykırı bir söylem ve eylemle Refah Partisinin başlattığı D-8 projesi uzun vadede proje uygulayıcısı olan Dışişleri Bakanlığında devamlılık sağlanmadıkça projenin bir “dış politika” halini alması oldukça güçlü. Bir proje ancak uygulandığında ve kendisini tekrar edip, üretmeye başladığında ancak gerçek bir politika halini almaktadır. Dış politikada yön ve kimlik tartışmalarının yoğunlaştığı dönemlerde müdahalelerin olması da dikkat çekicidir (Çalış, 2001, 32). Bu yönüyle D-8 küresel cari sisteme karşı bir meydan okuma olarak algılanmıştır. D-8’in temel prensipleri itibarıyla mevcut küresel sisteme ve tüm insanlığa dünya barışı için güçlü bir alternatif sunmakla birlikte amacı olduğu tartışmalıdır. “Savaş değil barış”, “çatışma değil diyalog”, sloganlarıyla yeryüzünde barışa dayalı adil ve topyekûn kalkınmayı sağlayacak, ekonomi ve kalkınma odaklı bir organizasyondur. Şüphesiz, siyasi irade bürokrasi uyumu dış politikanın sürekliliği ve başarısında en önemli etkidir. Milli İrade-ordu bütünlüğü Kıbrıs Barış Harekâtında kendini göstermiş ve dış politikada ülke olarak önemli bir başarı sağlanmış ve zafer kazanılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

Refahiyol döneminde başlatılan İran ve Libya görüşmeleri NATO müttefiklerini kızdırmış ve ilk defa Türkiye NATO müttefiklerinden bağımsız bir çizgi izlemiştir. Örneğin, 12 Temmuz 1996'da Irak'ı Türkiye'nin en büyük ticaret partneri yapan ekonomik işbirliği anlaşması Ankara ve Bağdat arasında imzalanmıştır. Ayrıca Erbakan 23 milyar dolarlık doğalgaz alımı ve iki ülke arasında bir boru hattının kurulmasıyla ilgili olarak İran'la da bir anlaşma imzalamıştır (Yavuz, 2001, 55).

Erbakan gerek fikri planda gerekse uygulamada Türkiye açısından yeni bir dış politika anlayışını ve perspektifini ortaya koymuştur (Efegil, 2012, 95). İslam ülkeleriyle alternatif bir birlik oluşturulması, tarihi ve kültürel bağları bulunan komşu devletlerle daha sıkı siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, mazlum Müslüman toplulukların ve dış Türklerin haklarının korunması gerektiği vurgulanıyordu. Dış politikada birçok projesi ve attığı radikal adımlarla sadece bir ideolog olmadığını aynı zamanda iyi bir pratisyen olduğunu da ortaya koymuştur. Nitekim Necmettin Erbakan'ın siyasete atıldığı ilk günlerden itibaren ortaya koyduğu "Adil Düzen", "Ağır Sanayi", "İslam Birliği", "İslam Birleşmiş Milletleri" "İslam Ortak Para Birimi" ve "İslam NATO"sı gibi oldukça radikal sayılabilecek fikir ve projeleri, günümüz büyük Türkiye arayışlarının da temel ilham kaynaklarını teşkil etmektedir. Erbakan'ın dış politikadaki görüşleri "Adil Düzen" ve "Milli Görüş" ekseninde, bir taraftan Batı-Siyonizm karşıtı olarak görülürken, diğer taraftan emperyalizme karşı duruşun simgesiydi (Erol, 2015, 313-314).

Erbakan siyasi olarak AB'ye karşı mesafeliydi ve samimi bulmuyordu. AB'nin kuruluşunda kendisini "Hristiyan birliği" olarak tanımladığını belirterek, AB ile medeni ve ticari ilişkilerde saygınlığın korunmasını ancak siyasi olarak AB'yi Türkiye'yi yok edecek bir girişim ve proje olarak görüyordu. Erbakan Türkiye'nin dünya çapında bir askeri güce sahip olmasını istemekteydi. Değişen dünya siyasetinde NATO ile ilişkiler yeniden tanımlanmalıydı. NATO 1990'lardan sonra alan dışına çıkarak kriz bölgelerine müdahale etmiş ancak özellikle 11 Eylül'den sonra bir savunma paketi olma özelliğini yitirmiş ve İslam ülkeleri NATO için yeni bir hedef olarak tanımlanmıştı. Erbakan emperyalist Batı'nın düşman tanımlarını kırmızıdan yeşile dönüştürmelerine ve İslam ülkeleri için yaklaşan tehlikeye ilk dikkat çeken liderdir.

Necmettin Erbakan dış politikada kararlı ve vizyoner duruşuyla ön plana çıkan bir devlet adamı kişiliği ile sadece Türkiye çapında değil, İslam aleminde de "mazlum toplumların" lideri konumundaydı. Dünyadaki Müslüman toplulukların liderleri ve temsilcileri ile her yıl bir araya gelerek, "**Yeni Adil Bir Dünya**"nın istikametini çizirdi.

Sonuç

Modern Türk siyaseti egemen asker-sivil-bürokrat ve aydın sınıfın mutlak iktidarı üzerin inşa edilmişti. Türk modernleşmesinin dayandığı bu dinamikler; seküler bir alan inşa etmiş ve inanç ve ahlaki tercihlerin siyasi bir aktör olmasına müsaade etmemiştir. İnanç ve ahlaki belirleyicilerin terbiyesi de bürokratik aygıtlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Türk siyasal hayatında süregelen çatışmaların temelinde bürokratik aşkincılığın yattığı söylenebilir. Ulus kimliğinin yönetilmesinde, ordu-milli irade bütünlüğü ile başlayan ve milli mücadelede halkla birlikte hareket edebilen bürokratik elit, sonrasında toplumsal değerlerle çatışan, halka rağmen halk için anlayışını benimsemiştir.

Türk modernleşmesi tarihle kurduğu ilişkiyi döngüsel değil hep ileriye giden, tarihle ilişkiyi eksik, geçmiş ve aşılmış kabul eden ve reddi miras yapan, tüm insanlığı tek ilerleme çizgisi içerisinde gören, geçmişten ve tarihten kopma anlamına gelen yukarıdan aşağıya bir değişim öngörülmüştü. Türk modernleşme sürecinde birinci meclisi lağveden ve ikinci meclisi kuran kadronun kısa sürede toplumu modernleştirici adımlar atması, batıcı ve Türkçü tezin hakim olduğu sıfırdan bir modernlik projesi, bin yıllık bir tarihi yok saymakla birlikte toplumsal mühendislik anlamına gelebilecek "batılılaşma" ve hegemonya ile gelen, Avrupa'nın dayattığı, metazorik bakışla toplumu modernliğin

kabulüne baskısı sözkonusudur. Bir gecede modernliğin seküler hakikatleri kurumsallaştırılarak, modern olmayan bir toplumun modernleştirilmesi projesini ortaya çıkaran “hayali modernleşme” tezi tek partinin, tek liderin, tek bir kabul ve red ilişkisi üzerinden tarih dışı bir toplum inşasını hedeflemişti.

Tek Parti zihniyetinin toplumsal ve siyasal alanı dizaynı çok partili döneme geçtikten sonrada bürokratik yapıyla etkisini sürdürmüştür. 1960-80 arası askeri müdahale girişimleri, sağ ve sol uçların çatışmacı gerilimleri, siyasette demokratikleşememe, istikrarsızlık, kutuplaşma ve sivilleşememe şeklinde tezahür etmişti. Bu dönemde, ulus kimliği yöneten siyasi elit ve bürokratik geleneğin dindar kimliği ötekileştirmesi ile İslam’ın sistem dışı görülmesinden rahatsız mağdur geniş kitlelerin siyasal muhalefet arayışları giderek artmıştı. Kemalist ideoloji devletin modern, seküler aidiyeti biçimini “Avrupa kimliği” olarak toplumun karşısına çıkarmıştı. Siyasal farklılıkları izole eden bu yapıyla Türkiye, 1970’lerde Kemalist paradigmanın yetersiz kaldığı yerine başka bir görüş ikame edemediği yeni bir konuma gelmişti. Bu dönemde, Batıcılık ve Milliyetçilik ideolojilerinden farklı bir söylem olarak Türk siyasetinde Milli Görüş ortaya çıkıyordu.

Eşref Edib’in, kitlelerin peşinden gidebileceği bir liderin nasıl olması gerektiği konusunda kanaatlerini sıralarken, Necmettin Erbakan’ın kişiliği ile ilgili “güzel bir siması var, kibirli değil ama vakur, asık suratlı değil ama güler yüzlü, safiyetle inandığı ve samimiyetle bağlandığı ve sadakatle emirlerini yerine getirmeğe çalıştığı İslamiyet’in, bütün özelliği ve temizliği yüzünde billurlaşmış! Yavaş sesle ve çok düzgün bir Türkçe ile konuşuyor. Kolay kızdırmıyor ve icabında en saçma şeyleri bile dinleme nezaketi gösteriyor. Konuşunca çok mukni (ikna edici), dediklerinin doğruluğuna en aksi insanı, en ters fikirli olanı bile inandırıyor. Çünkü söylediklerine önce kendisi inanıyor.”

“Önce ahlak ve maneviyat” sloganıyla yola çıkan Milli Görüş lideri Necmettin Erbakan Türk siyasi hayatının önemli aktörlerinden biridir. 43 yıllık siyasi hayatında pek çok yenilikler getirerek önemli hizmetlere imza atmış bir liderdir. Kendi ifadesiyle bir römorkor gibi milleti aslına çeken, milleti tarihiyle ve kimliğiyle buluşturan; “Milli Görüş”, “Adil Düzen”, “Maddi ve Manevi Kalkınma”, “Yeniden Büyük Türkiye”, “Lider Ülke Türkiye”, “Yeni Bir Dünya”, “Şahsiyetli Dış Politika, Garson Devlet”, “Ufki Devlet”, “Havuz Sistemi”, “Faizsiz Ekonomi”, “Ağır Sanayi”, “Adil Ekonomik Düzen”... ve benzeri sloganlarla siyasetin o güne kadar alışık olmadığı yeni bir tarz ve üslup getirmiştir.

Siyasette sağcılık ve solculuk ikiliklerini kaldıran bir liderdir. Cari sistemin yanlışlıklarına meydan okuyan, uygulanabilir alternatifler getiren, bu yüzden de sistemin ötekisi olarak görülmüş bir liderdir. Elit zümre Erbakan’ı kendileri için önemli bir engel olarak algılamıştır. Dindarlığı, ekonomik kalkınma, hızlı sanayileşme ve uluslararası politika konularındaki söylem ve icraatları Türkiye ve Dünyadaki elitist kesimin menfaatleriyle örtüşmüyordu. Kapatılan partileri, siyasi yasaklamalar Erbakan’ı hedefinden saptıramamıştır. Kaba uygulamalar netice vermeyince Erbakan’ı siyasetin dışına itmek için farklı projeler ve siyasi yasaklar devreye konulmuştur. Bir ülkenin aydın ve entelijansiyası bir hareketi görmezden gelebilir ama yanlış algılama ve yanlış algılatma hakkına sahip olmamalıdır.

Refahiyol iktidarında Başbakan Necmettin Erbakan’ın uyguladığı ekonomik girişimler tahmin edilenden daha çok başarı sağlamıştı. Ne var ki, Refah-Yol’un bazı girişimleri devletçi sermayeye kabul edilemez geliyordu. Askerler başta olmak üzere bütün resmi, yarı-resmi ve özel güç odakları Refah Partisi’nin “irtica”yı palazlandırıldığını ve Türkiye’nin dış politikadaki geleneksel Batıcı yönelişini tersine çevirmeye çalıştığını düşünmeye başladılar (Erdoğan, 1999, 173). Bu etkilenme Başbakan Erbakan’ın ilk yurt dışı seyahatini İslam ülkelerine yapmasıyla farklı yönlere kayd. Dış politika Batıcı rayından çıkıyor endişesi körüklendi. Askerler MGK platformunu kullanarak, Cumhurbaşkanı Demirel’in de yardımıyla hükümete politika empoze etmeye hız verdiler.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

Ocak 1997 Başbakanlık Kriz Yönetmeliği ve askerlerin girişiyle İsrail’le yapılan anlaşmaların onaylanması, askerın kışla/rutin dışına çıkarak günlük politikaya müdahale etmesi, Sincan’da tankların yürütülmesi, hakimler ve savcılara askeri brifingler verilmesi, askerın inisiyatifıyla yaşanan pek çok olağanüstü gelişmeler kamu nezdinde milli irade-ordu bütünlüğünü zedeleyici, devlet-millet kaynaşmasını tahrip edici davranışlar olarak tarihe geçmiştir.

Bu dönemde askerın siyasete müdahalesi askeri operasyonlarla değil, siyasi operasyonlarla gerçekleşmiştir. İç ve dış politikada siyasetçi asker profili etkinliğini giderek artırmış, literatüre postmodern darbe olarak geçen bir ara rejim süreci yaşanmıştır. Siyasi hakların yok sayıldığı bu dönemlerde millet darbelerine ve darbecilere karşı daima mesafeli olmuştur ve yapılanları asla tasvip etmemiştir. Darbelerin arkasında kim veya kimlerin olduğu yerli ve yabancı odakların etkisi bilinmeden Milli Görüş iktidarına karşı yapılan 28 Şubat postmodern darbesi ülkede maddi ve manevi derin yaralar bırakmıştır. Milletin iradesini baskılayan bu kurgunun hedefinde Milli Görüş partilerini kapatarak, gelişen ve kalkınan “Yeniden Büyük Türkiye” idealini engelleme, Türkiye’nin geleceğini ipotek altına alma ve kontrolde tutma vardır. 28 Şubat orduyla halkın arasını açma projesi olarak uygulanmıştır. Tarhan’ın (2010) dediği gibi, “teşkilatçılık konusunda olağanüstü eğitim alıp, hak ve özgürlük felsefesine kafa yormamış kurmay subay darbeci olur.” Söz konusu dönemde ordu içerisinde etkili küçük bir azınlığın buna alet olduğu sonraki itiraflarından anlaşılmaktadır. Türkiye’de askerın siyasete olan ilgisi bürokratik sistem içerisinde müdahaleci gelenekle temayüz etmiştir. Bu müdahaleci gelenek, hukukun sınırlarını aşarak, bürokratik siyasi egonun tezahürü olan temsili ve korumacı aşkın bir gerçekliğe vurgu yapar. Öyle ki, 28 Şubat askeri kadrosunun önemli isimleri emekli olduktan sonra parti kurmayı ve aktif siyasette bulunmayı ihmal etmemişlerdir. 28 Şubat dahil bütün darbe dönemlerinde Erbakan darbecilerin karşısında olmuş ancak kaba kuvveti değil daima ikna metodunu kullanmıştır. Erbakan, demokrasinin mevcudiyetini ve tahkimini ancak siyasi hürriyetlerin mevcudiyeti ve kesin teminatıyla mümkün olacağını, bölücü ve silahlı anarşik hareketler dışında siyasi partilerin tam bir serbestiye sahip olmaları lüzum ve zarureti ifade etmiştir.

Necmettin Erbakan’ın siyasete en önemli katkısı, temsil ettiği kitleleri meşruiyet zemininde tutarak ve siyaset-toplum ilişkilerine yön vererek sistemin aşırılıklardan makul zemine çekilmesinde etkili olmuştur. Bu etki daha çok sistemin temel insan hakları, siyasi haklar üzerindeki baskısının kaldırılması, devlet-millet kaynaşmasının sağlanması ve “dışlanan ötekini” kabul eden demokrasi kültürünün derinleştirilmesinde olmuştur. Erbakan’ı diğer liderlerden farklı kılan, partilerinin kapatılması, özgürlüklerinin kısıtlanması ve hakkındaki siyasi yasaklara rağmen meşruiyet sınırlarını aşmadan, hukukun üstünlüğüne bağlı kalarak mücadele vermiş olmasıdır. Erbakan’ın sistemin yanlışlarını ıslah edici güçlü paradigması, “hakkı tavsiye eden bir topluluğun” topyekün cemiyeti dönüştürücü etkisine vurgu yapar.

Necmettin Erbakan’ın söylem paradigması çok boyutluluk ve çeşitlilik arz eder. Ahlaki dilin yanında sosyo-ekonomik söylem gücü parti politikalarının özünü oluşturur. Kimlik hanelerindeki dini eğilimleri ötekileştirilen geniş toplum kesimlerinin tepkilerini başarılı şekilde yöneterek “Adil Düzen” söylemiyle maneviyatçı siyasal bir dil geliştirmiştir. Erbakan Türk siyasetinde İslam’ın bir “üst kimlik” olarak kabul edilmesinin mücadelesini vermiştir. Erbakan’ın söylemleri siyasal ve toplumsal muhayyileyi dönüştürücü niteliktedir. Türk siyasi kimliğin inşasında Milli Görüş / “Refah Partisi İktidarının” sistemi dönüştürücü potansiyeli ilk olarak idari merkezi dönüştürme potansiyelini, ikinci olarak D-8 (Kalkınmakta olan sekiz ülke) projesi ve “Yeni Bir Dünya” söylemi ile küresel sistemi dönüştürme potansiyelini, üçüncü olarak da ekonomide havuz sistemi ve denk bütçe uygulamalarıyla faize dayalı kapitalist sistemi dönüştürücü potansiyelini ifade etti.

Erbakan’ın kurucu liderliğini yaptığı D-8’ler, dünya barışı ve üye ülkelerin ekonomik kalkınmasında büyük rol oynayabilecek fikri ve ekonomik temeller üzerine inşa edilmiş uluslar arası bir örgüttür. Aynı ortak hedefe yönelik birlikteliklerin her zaman netice verdiği tarihsel bir gerçektir.

Ancak bunun için, liderler tarafından belirlenen amacın devletlerin de amacı haline dönüşmesi zorunludur. Dolayısıyla, devlet adına yapılan uluslar arası çalışmalarda iki temel kriter önem kazanır; devletlerin bir araya geliş amacı ve güçlü bir ortak payda. D-8'ler bu iki kriteri sağlayan bir oluşum olarak teşekkül etmiştir.

Erbakan, gerek fikri planda gerekse uygulamada Türkiye açısından yeni bir dış politika anlayışı ve perspektifini ortaya koymuştur. Erbakan Hükümeti, Türk dış politikasında batıcı kimlik tahayyülüne karşı vizyoner politikalar geliştirse de, on bir aylık kısa iktidarı süreklilik bakımından alternatif bir yapı oluşturmaya yetmemiştir. Ancak, Refah Partisi'nin Türk Dış Politikasında uzun dönemde köklü bir değişim potansiyeli taşıması, Erbakan'ın, D-8 anlaşmasıyla, İslam dünyasının dinamiklerini bütün zafiyetlerine rağmen harekete geçirebilmesi dünyadaki belli kesimleri kaygılandırmıştı. İlk defa Türkiye NATO müttefiklerinden bağımsız bir çizgi izliyordu. İdeolojilerin milli çıkarların önüne geçtiği bu dönemde, Türkiye'deki Batıcı dinamik güçlerin ekonomik kazançlar uğruna ideolojik tavizler verilmemesi gerektiği konusundaki ısrarları ve müdahaleci tutumları halkın cezalandırılmasına neden olmuştur.

Türk Dış politikasındaki batıcı ve statükocu yaklaşım, farklılıkları kendisine yönelik bir tehdit ve rejim sorunu olarak algılamıştır. Refah Partisine ve Erbakan'ın liderliğine yönelik 28 Şubat krizi bu çevreler tarafından çıkarılmıştır. Erbakan'ın batıcı statükodan farklı olarak başlattığı D-8 projesi dış politikada yön ve kimlik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle D-8 küresel sisteme karşı bir meydan okuma olarak algılanmıştır. Halbuki, D-8'ler mevcut küresel sisteme alternatif güçlü bir iddia olsa da, bunun çatışmacı anlayışla bir meydan okuma olmadığı açıktır. D-8'ler, Erbakan'ın ilkelerini belirlediği, "savaş değil barış", "çatışma değil diyalog", "çifte standart değil, adalet", "üstünlük değil, eşitlik", "sömürü değil, adil düzen", "baskı ve tahakküm değil, insan hakları hürriyet ve demokrasi" temel prensipleri üzerine, yeryüzünde adil ve topyekûn kalkınmayı sağlayacak ekonomi ve kalkınma odaklı bir organizasyondur. Erbakan'ın D-60 ve D-160 hedefleri dikkate alındığında yeryüzündeki tüm insanların sömürülmemesi ve insanca yaşamaları için D-8'lerin siyasal anlamda "Adil Yeni Bir Dünya"nın çekirdeğini oluşturduğu görülür.

Necmettin Erbakan dış politikada kararlı ve "şahsiyetli bir dış politika" vurgusuyla ön plana çıkan vizyoner bir liderliğe sahipti. Erbakan'ın dış politikadaki görüşleri "Adil Düzen" ve "Milli Görüş" ekseninde, bir taraftan Batı-Siyonizm karşıtı olarak görülürken, diğer taraftan emperyalizme karşı duruşun simgesiydi. Erbakan, tarihi ve kültürel bağları bulunan komşu devletlerle daha sıkı siyasi ilişkiler geliştirilmesini, Müslüman topluluklar ve dış Türklerin haklarının korunmasına yönelik vurgular yaparak politikalar geliştirmiştir. Erbakan, Türk Dış Politikasında ulus devletin ideolojisi olan Türk milliyetçiliğinin Osmanlı-İslami geçmişe göre tekrar ele alınarak, İslami kimlik tasavvuruna göre yeniden konumlandırılmasını, böylece manevi mirası diriltmeyi amaçlıyordu. Bu tasavvur, Türkiye'nin yakın çevre ilişkilerinde karşılık bulmuştur.

Şüphesiz siyasi irade-bürokrasi uyumu dış politikanın başarısında çok önemli bir etkidir. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda Başbakan vekili Necmettin Erbakan'ın karar süreçlerindeki liderliği ve ordu-siyaset bütünlüğü kendini göstermiş ve Türk Dış Politikasında çok önemli başarı ve zafer kazanılmıştır. Ancak D-8 konjonktürel olarak engellenmiş ve akamete uğratılmıştır. Önündeki engeller kaldırıldığında yürüyüşüne devam edebilecektir.

Erbakan'ın siyasette kullandığı dil, ifade ve parti sloganları muğlak ve belirsiz söylemler olmaktan çok bir özne olarak milleti var eden kökleri referans alır. Dilin toplumsal kimlikleri inşa süreci bağlamında Necmettin Erbakan'ın söylemleri, şahsiyetli, adil, bağımsız, kalkınmacı ve maneviyatçı toplumsal geleneğin değere dayalı siyasi eylemlerine karşılık gelir. Bu yönüyle Erbakan'ın söylemleri iç ve dış siyasette ve toplumsal hayatta "**yön belirleyici**", "hedef gösterici" ve "dönüştürücü" niteliktedir.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/8

Necmettin Erbakan'a göre Milli Görüş; maneviyatçı, hakkı üstün tutan, insan hakları ve barışı koruyan, ırkçılığı reddeden, din özgürlüğünü savunan, ekonomiden savunmaya, sanayiden eğitime, bilim ve teknolojiye hukuka, belediyeceilikten sivil topluma her alanda temel prensiplerini ortaya koyan, insanlara kulluğu reddeden, gelir dağılımındaki adaletsizliğe baş kaldıran, sömürünün her türlüsüne karşı çıkan, hak ve adaleti herkes için isteyen, bir römorkör gibi halka hizmet ederek Türkiye'yi aslına çeken bir fikir ve aksiyon hareketidir. "Milli Görüş" tasavvurunda Türkiye İslam birliğinin en güçlü potansiyel önderi olma özelliğini taşır. Necmettin Erbakan, siyasi davası olarak prensiplerini belirlediği "Milli Görüş" ile D-8'lerle, Türkiye'ye ve bütün insanlığa, hak ve adalete dayalı "Yeniden Büyük Türkiye" ve "Yeni Bir Dünya" ideali sunar.

Liderler geride bıraktıklarıyla da ölçülür. Zaman yönünden toplumun önünde yürüyen liderler bazen ölümünden sonra daha iyi anlaşılır. Onların kimlikleri aramızda dolaşır. Toplumsal aidiyetleri umulmadık zamanlarda ortaya çıkar ve sisteme ayar verir. Türk siyasetine yön veren Milli Görüş Lideri Necmettin Erbakan maneviyatçı, bilge karizmatik liderliği, siyaseti ve fikirleriyle bugün olduğu gibi yarın da hakkında en çok konuşulacak liderlerden biri olma özelliğini taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Akçura Yusuf, (2005), **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınları.
- Akgül Ahmet, (2011), **Erbakan Devrimi**, İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Akıllı Erman, (2013), **Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika**, Ankara: Nobel Yayınları.
- Aksoy, Metin, Murat Çemrek, (2010), "Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der: Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil, Ankara: Nobel Yayınları.
- Aktay Yasin, (2000), "Siyasal İslam Anlatısının Sonu", **Tezkire, Sağcılık ve İslamcılık**, yıl:9, sayı:17, Ekim/Kasım 2000
- Arpacı Işıl, (2012), **Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 2012
- Berkes Niyazi, (1975), **Türk Düşününde Batı Sorunu**, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Berzeg Kazım, (2000), **Liberalizm, Demokrasi, Kapıkulu Geleneği**, Ankara: Liberte yayınları,
- Bulaç Ali, (2009), **Milli Görüş'ün Fikri Temelleri Sempozyumu 40. Yıl**, ESAM Konferans Notları, Ankara: 29 Ekim 2009
- Bulaç Ali, (2010), **"Göçün ve Kentin Partisi"**, ESAM Konferans Metni, Ankara: 28.04.2010
- Bulaç Ali, (2001), **Küresel Beklentiler ve Türk Demokrasisi**, Uluslar arası Sempozyum, İstanbul: Pendik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çalış Şaban H., (2015), **Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler**, Konya: Çizgi Yayınları.
- Çalış Şaban H., (2001), "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Çalış Şaban H., (2016), **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Ankara: Nobel Yayınları.

- Çaylak Adem, Adem Çelik, (2010) “Yeni Bir Yurttaşlık Anlayışına Doğru: Kemalist Ulusçuluktan Demokratik Yurttaşlığa”, **Türkiye’nin Değişen Dış Politikası**, Der: Cüneyt Yenigün, Efeğil, Ankara: Nobel Yayınları.
- Çetin Halis, (2016), **Türk Siyasal Hayatında Krizler Kahramanlar ve Hainler**, V. Cilt, Ankara Orion Yayınları.
- Deveci Cem, (1999), “Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayırıştırılmazlığı”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Söylem Üstüne Söylem**, yıl:3, sayı:9 Kasım, Aralık, Ocak 1999
- Duman Fatih, (2003), “Din ve Siyaset”, **Siyaset**, Ed: Mümtaz’er Türköne, İstanbul: Lotus Yayınları.
- Efeğil Ertan, (2012), “Türk Dış Politikası Karar Verme Sürecini etkileyen Faktörler”, **Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi**, Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı, cilt 1, Ankara: Nobel Yayınları.
- Erbakan Necmettin (2014d), “Türkiye’nin Meseleleri ve Çözümleri” 1991, **Prof. Dr. Erbakan Külliyyatı** cilt 2, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2009), **Milli Görüş’ün Fikri Temelleri Sempozyumu, 40. Yıl**, Konferans notları, Ankara: ESAM
- Erbakan Necmettin,(2013) **Davam**, Ankara: Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü.
- Erbakan Necmettin, (2014b)“40. Yılında Milli Görüş”, **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı** cilt 5, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2014) “Milli Görüş Niçin ve Nasıl”, ESAM Konferans, 8.12.2010. **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı**, cilt 4, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2014c), “Milli Görüşün Esasları” **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı**, 2. Baskı, cilt:1, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2014a), “Mukaddesatçı Milletimize Beyanname”, **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı**, 2. Baskı, cilt:2, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2014f)“Avrupa Birliğine Niçin Karşıydık?”, Tek-Der Konferans, İstanbul, 30 Aralık 1999, **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı**, cilt 4, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin,(2006), **Gayemiz Bütün Beşeriyetin Saadetidir**, Konferanslar Dizisi 1, Ankara: ESAM Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2006b) **İslam-Batı Diyalogu ve Geleceği**, İstanbul: Milsan.
- Erbakan Necmettin, (2013), **İslam ve İlim**, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2014e), “Milli Görüş ve Anayasa Değişikliği, TBMM Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Konuşması”, 1972, **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı** cilt 3, Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan, Necmettin, (1975), **Milli Görüş**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2007), **Türkiye’mizin ve Dünyanın Bugünkü Durumunun Gerçek Teşhisi**, ESAM Konferans, Milli Gazete Yayınları.
- Erbakan Necmettin, (2010), **Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen**, Ankara: ESAM Yayınları.

- Erbakan'dan **Altın Sözler**, (2017) <http://www.necmettinerbakan.net/haberler/erbakan-39dan-altin-sozleri.html>, Erişim Tarihi: 1 Mart 2017
- Erdoğan Mustafa, (1999), **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Erel Cihansel, (2008), **Lider**, İstanbul: İdealist Düşünce Yayınları.
- Ergin Feridun, (tarihsiz), **Uluslar arası Politika Stratejileri**, Yayınları, yayın no:3207, İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Erol Mehmet Seyfettin, (2015), "Erbakan Hoca'nın Dış Politika Felsefesi", **Anadolu Gençlik Dergisi Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı**. Ankara.
- Ersoy Arif , (2015)"Hak ve Adalet Merkezli Milli Görüş Hareketinin Fikri Temelleri", **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı Siyasal Söylem ve İletişim, Anadolu Gençlik Dergisi Özel Sayısı**, Ankara - Şubat 2015.
- Ersoy Arif, (2017), **ESAM Konferans Notları**, Ankara: ESAM
- Gözen Ramazan, (2015), "İdealizm", **Uluslar arası İlişkiler Teorileri**, Der: Ramazan Gözen, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gözen Ramazan, (2009), **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe, Türkiye'nin Dış Politikası**, Ankara: Palme Yayınları.
- Güngör Süleyman, (2001) **Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Politikacı-Aydın İlişkisi**, Ankara: Nobel Yayınları,
- Heper Metin, (2012), **Türkiye'de Devlet Geleneği**, (Çev. Nalan Soyarık), Ankara, Doğu Batı Yayınları.
- Kafadar Osman, (1997), **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kara İsmail, (1986), **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I**, Cilt I, İstanbul: Risale Yayınları.
- Karagülle Süleyman, Reşat Nuri Erol, (1998) **İslam Devlet-Dünya Düzeni**, cilt II, İstanbul, Koba Yayınları.
- Karpat Kemal H. (1967), **Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul**: İstanbul Matbaası.
- Kazan Şevket, **Postmodern bir Darbenin Anatomisi**, MG V Yay., Ankara 2013.
- Kösebalaban Hasan, (2014), **Türk Dış Politikası**, çev: Hüsamettin İnönü, Ankara: BigBang Yayınları.
- Kuran Ercüment, (2007), **Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Nebi Malik Bin, (2008), **Düşünceler**, İstanbul: Mana Yayınları.
- Mardin Şerif, (1991), **Türkiye'de Din ve Siyaset**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maviş Nazım, (Tarihsiz) **Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş'ün Doğuşu MNP**, Ankara: Keşif Yayınları.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2015), "Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: MSP Örnek Olayı", **Prof. Dr. Necmettin Erbakan Özel Sayısı, Anadolu Gençlik Dergisi**, Şubat 2015.
- Saylan Gencay, (2014), "Cumhuriyet Gazetesi Necmettin Erbakan Ropörtaj", **Necmettin Erbakan Külliyyatı** cilt 3, 9 Haziran 1991.

- Tanör Bülent, (2000), **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: YKY Yayınları.
- Tarhan Nevzat (2010), **Asimetrik Savaş, Politik Psikoloji**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tekir Sabri, (2009), **Milli Görüş’ün Fikri Temelleri Sempozyumu, 40. Yıl**, Konferans Notları, 29 Ekim 2009, Ankara: ESAM
- Tekir Sabri, (2017), **Mülakat, Prof. Dr. Sabri Tekir**, Ankara: ESAM, 25.02.2017
- Timur Taner, (1971), **Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946**, Ankara: Doğan yayınları.
- Toprak Zafer, (1995), **İttihat-Terakki ve Devletçilik**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türküne Mümtaz’er, (2003), **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayınları.
- Ülken Hilmi Ziya, (1999), **Aşk Ahlakı, Halka Rağmen Halk İçin Kitap**, İstanbul: Cogito YKY Yayınları.
- Yavuz M. Hakan, (2001), “Değişen Türk Kimliği ve Dış Politika, Neo Osmanlıcılığın Yükselişi”, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi**, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeşil Ahmet, (2002), **Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Ankara: Cedit Yayınları.
- Yıldırım Ergun, (2005), **Hayali Modernlik (Türk Modernliğinin İcadı)**, İstanbul: İz yay., İstanbul 2005.
- Yıldız Ahmet, (2003), “RP-FP’nin Din Söylemi: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **İslamiyat** IV, sayı 4, 2003
- Zürcher Erik Jan, (1987), **Milli Mücadelede İttihatçılık**, (Çev. Nüzhet Salihoğlu), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Tekin, A.R. (2017). “Necmettin Erbakan (Kimlik, Siyaset ve Dış Politika) / Necmettin Erbakan (Identity, Politics and Foreign Policy)”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Millî Görüş Özel Sayısı) Volume 12/8, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11696>, p. 211-246.